

R. DEGRYSE
VLAANDERENS
HARINGBEDRIJF
IN DE MIDDELEEUWEN

DE SEIZOENEN N° 49

VLAANDERENS HARINGBEDRIJF
IN DE MIDDELEEUWEN

Tot dusverre zijn verschenen :

1. *Fr. Clijmans en J. Denucé*: Het Brouwershuis.
2. *Dr T. Paaps*: Godsdienstig leven op Vlaamschen bodem in de 8e en 9e eeuw.
3. *Dr J. Denucé*: De Schelde.
4. *Bert Ranke*: Rederijkers in de Branding.
5. *Bert Ranke*: Filip de Pillecyn.
6. *K. Goossens*: Al in dit Soete Nieuwe-Jaer.
7. *K. Goossens*: Mechelen.
8. *K. van de Woestijne*: De Vlaamsche Primitieven.
9. *Dr Fr. Blockmans*: 1302. Vóór en na.
10. *Dr Albr. Kriekemans*: Sociale Psychologie.
11. *Dr C. De Baere*: Onze Vlaamsche Reusken.
12. *Gerard Walschap*: Volk.
- 13-14. *P. Heyns*: Volksliederen.
15. *Jaak Veltman*: Land van Wielrenners.
16. *V. Depauw*: Zuid-Vlaanderen roept.
17. *Prof. Dr Reyens, S. J.*: Ruusbroec de Wonderbare.
18. *Dr J. Denucé*: Vlaamsche Kaart-snijkunst.
19. *Gaston Duribreux*: Zee en Vis-schersvolk.
20. *André M. Pols*: De Ruckers en de Klavierbouw in Vlaanderen.
21. *Clemens V. Trefois*: Van Kom-woning tot Vlaamsche Boerderij.
22. *Dr Fr. Blockmans*: De Voorbe-reiding van een Grooten Tijd. Gent tot omstreeks 1336.
23. *Zr Dr M. Costanza*: Marcus Aure-lius Antonius. Aan Zichzelf.
24. *Dr K. C. Peeters*: Het volksche Kerstlied in Vlaanderen.
25. *Prof. Dr P. de Keyser*: De Avon-turen van Ysingrijn en Reinaert.
26. *Lode Zielens*: Herinneringen van Toen...
27. *Charles De Coster*: Smedje Smee.
28. *Paul De Vree*: Geschiedenis van het Schip.
29. *Luc. de Jaegher*: Dietsche Heili-gen. 24 Houtgravures met inlei-ding van E. P. D. A. Stracke S.J.
30. *Dr Luc. Indestege*: Rond Eras-mus' Lof der Zotheid.
31. *Jos. Van Limbergen*: Inventaris van het Heelal.
32. *Frans Clerck*: Een Eeuw Voetbal.
33. *Saxo Grammaticus*: Noordsche Heldensagen.
34. *J. Helbig*: Oud - Antwerpsche School van Glazeniers.
35. *Roger Avermaete*: Brieven van Jakob Smits.
36. *Jozef Helsen*: Het Landschaps-beeld in de Antwerpsche Kempen.
37. *Raf. Van Os*: De Volksprent in Vlaanderen en elders.
38. *Urb. V. d. Voorde*: Herkomst der hedendaagsche Vlaamsche Schilder-kunst.
39. *Henry V. d. Velde*: De poëtische vorming van Max Elskamp.
- 40-41. *Kan. Dr Floris Prims*: De Ant-werpsche Heiligen.
42. *Prof. Dr Aug. Mansion*: Uit de Moraalphilosophische werken van Aristoteles.
43. *Eug. De Bock*: Beknopte Geschie-denissen van de Boekhandel in de Nederlanden.
44. *Miguel de Unamuno*: Een Kerel uit één stuk...
45. *Dr A. De Saedeleer*: Het streven naar een volmaakte inrichting v. d. Staat.
46. *Remy De Muynck*: De Moderne Finsche Poëzie.
47. *Dr G. Schamelhout*: Anthropol-gie van het Nederlandsche Volk.
48. *Drs J. Scheerder*: De Inquisitie in de Nederlanden in de XVIe eeuw.

VLAANDERENS HARINGBEDRIJF IN DE MIDDELEEUWEN

55062

1944

N. V. De Nederlandsche Boekhandel
Antwerpen

Dit is nummer 49 van « DE SEIZOENEN »

Vlaanderens zeevisserij heeft een roemrijke geschiedenis achter den rug. De bedoeling van dit boekje is een inleiding te verschaffen tot de bloei-periode van de 15e en 16e eeuwen, die het onderwerp uitmaken van de werken van den betreunden Oostendschen historieschrijver Edward Vlietinck. Daarnaast willen we, althans gedeeltelijk, den wensch verwezenlijken van wijlen den heer Léonce Verbrugghe, in leven directeur van de Oostendsche Reederij, auteur van een geslaagd essay over « die belgische Seefischerei ». Het plan door den heer Verbrugghe opgevat, namelijk de uitgave van een geschiedenis van het Vlaamsche visschersbedrijf, mocht inderdaad niet in vervulling gaan. Onze kortstondige samenwerking met dezen specialist in zeevisserijkwesties heeft ons aangezet onderhavige kleine studie (*) in het licht te geven. We bedanken hier den heer adjunct-archivaris van de stad Antwerpen, Dr Frans Blockmans, die zoo vriendelijk is geweest onze kopij na te zien en die ons vroeger aan dokumentatie hielp.

(*) De Vlaamsche walvischvangst in de middeleeuwen. Bie-korf, 46e jaar (1940), n° 1 (Januari), p. 20-23.

Oorsprong van het haringkaken in Vlaanderen. De Neder-landsche historiebladen, 1e jaargang, n° 2 (April 1938), p. 201-219.

Vlaanderens haringvisserij in de middeleeuwen. Handelin-gen van de Société d'Emulation van Brugge. Ter perse.

I. DE OUDSTE TIJDEN

De gunstige ligging van de Vlaamsche kust aan de vischrijke Noordzee heeft in den loop van de tijden steeds de beoefening van de zeevisscherij door de bevolking van onze gewesten bevorderd. Niettegenstaande we over de oudste tijden zeer slecht ingelicht zijn, mogen we toch aannemen, dat de zuidelijke Noordzee en het Nauw van Kales, wegens de jaarlijksche terugkeer van de haring-scholen in hun wateren, reeds in het voorhistorisch tijdvak een groote aantrekkingskracht op de visschers moeten uitgeoefend hebben. Vooral het Nauw van Kales, waar de afstand tusschen het vasteland en Groot-Brittannië het kortst is, blijkt van oudsher het tooneel van een drukke scheepvaart geweest te zijn. Reeds bij de komst van de Romeinen (57 v. C.) bestonden aan het westelijk gedeelte van onze kust twee havens, die voor den overtocht naar het Britsche eiland gebruikt werden: Itius Portus, vermoedelijk gelegen nabij de plaats waar naderhand Kales ontstond, en Gesoriacus of Bononia, het latere Boonen of Boulogne-aan-Zee. Dat Vlaanderens zeevisscherijtraditie tot vóór den Romeinschen tijd opklimt, is dan ook niet uitgesloten. Caesar, de Romeinsche veroveraar, zegt uitdrukkelijk van de bevolking, die de eilanden van de delta van Rijn, Maas en Schelde bewoonde, dat ze leefde van visch en vogeleieren. Tijdens de eerste jaren van onze jaartelling was onze moeras-

sige en beboschte kust van de delta tot Bononia bezet door de Menapiërs en de Morinen, twee stammen, die aan zeevaart deden. Beide volken beschikten over kloeke zeilschepen in eikenhout, waarmede ze verre tochten ondernamen. Ze namen deel aan den grooten zeeslag, die in 56 v. C. vóór de Loiremonding door de vereenigde Keltische en Germaansche zeevolken tegen de Romeinen geleverd en verloren werd. De Menapiërs en de Morinen bezochten geregeld Groot-Brittannië om er, voor de bemesting van hun landerijen, mergel te halen. Dit deden ze wellicht tijdens hun vangstreizen. Beide stammen baatten aan de kust zoutkeeten uit en kenden de manier om vleesch, en dus waarschijnlijk ook om visch, door zouten en rooken te verduurzamen. Misschien waren ze de leveranciers van de uit Groot-Brittannië geïmporteerde oesters, waarvan men de schelpen in groot aantal in de overblijfselen van de Romeinsche villa's in Wallonië teruggevonden heeft. De voornaamste Romeinsche haven aan de Noordzee was Boonen, waar in 40 na C. een vuurtoren opgericht werd. Van Boonen uit ondernamen de Romeinen, van 43 na C. af, de verovering van het Britsche eiland. De vestiging van de Romeinsche heerschappij over het grootste gedeelte van de Noordzee had stellig voor de zeevisscherij belangrijke gevolgen. De waakzaamheid van de Romeinsche Noordzeevloot, de « classis Britannica », waarvan de basis zich te Boonen bevond, moet in de twee eerste eeuwen

van onze jaartelling niet weinig tot de veiligheid op zee en de vreedzame uitoefening van de zeevisscherij bijgedragen hebben. Deze bereikte wellicht, daar waar ze voor de bevoorrading van de Romeinsche garnizoenen werkte, een zekeren bloei. Een bewijs daarvan wordt ons geleverd door twee in Noord-Nederland teruggevonden Latijnsche inschriften. De eene inscriptie werd door « conductores piscatus » of leden van een zeevisscherijvennootschap aan de godin Hladana opgedragen en is te Beetgum bij Leeuwarden in Friesland ontdekt geworden. Het andere inschrift, door visschers aan de godin Viradectis gewijd, werd te Vechten, het oude Fectio, aan de Rijnmonding opgegraven. Aan dien eersten bloei moet evenwel in den loop van de 3^e eeuw, wegens de onlusten in het Romeinsch rijk en de zeerooverijen van de Saksen, een einde gekomen zijn. Het herstel van de veiligheid op zee, samen met het bevelhebberschap over de Romeinsche Noordzeevloot, werd omsteeks 285 door keizer Maximianus aan Carausius toevertrouwd. Deze admiraal, die volgens sommige geschiedkundigen van Menapischen, volgens anderen, van Britschen oorsprong was, trad echter spoedig zelf als een waar zeeroover op, kwam tegen Rome in opstand en liet zich in 287 tot keizer van Groot-Britannië uitroepen. Hij werd evenwel na een achttal jaren heerschappij, in 293, door een zijner tegenstrevers om het leven gebracht. Na het herstel van hun gezag over het Britsche

eiland (296), richtten de Romeinen de bedreigde Noordzeekust langs weerszijden van het Nauw van Kales als een versterkte zone, de « litus Saxonicum », in. Hun maatregelen hebben evenwel aan de verdere zeerooverijen van de Saksen geen einde kunnen stellen. Bij de onveiligheid op zee voegde zich, waarschijnlijk van de 3^e eeuw af, de geleidelijke overstrooming van Kustvlaanderen door de zee, ramp, die de uitwijking van de Morinen en de Menapiërs naar het uiterste westen van het oude kustland tot gevolg had. Toen omstreeks 400 de groote volksverhuizing losbrak, had de inundatie juist haar hoogtepunt bereikt. Alleen verschillende eilandjes, soort wadden, bleven boven water uitsteken. Na het vertrek van de Romeinen, werd onze kust in de 5^e eeuw dan ook niet door de vooruitdringende Salische Franken, maar integendeel eerst later door losse groepen Saksische en Friesche inwijkelingen bezet. De Saksen, die zich op de eilandjes kwamen nederzetten, waren blijkbaar achterblijvers van de verschillende volks-groepen, die, van 450 af, het door de Romeinen ontruimde Groot-Britannië op de Britten gingen veroveren en op hun weg over zee noodzakelijker wijze onze kust moesten volgen en aandoen. De Friezen, die zich in Kustvlaanderen vestigden, waren voortrekkers van het volk, dat zich in de 7^e eeuw tot aan het Zwin uitbreidde en dezen zeeboezem ten tijde van Karel Martel (714-741) overschreed. De studie van de plaatsnamen leert

ons dat, ook in de streek van Boonen zich op een zeker oogenblik een dichte groep niet-Frankische, waarschijnlijk Saksische inwijkelingen, moet nedergezet hebben. Als ware zonen van zeevolken hebben de Saksen en de Friezen, bij hun vestiging in onze gewesten, onmiddellijk bij de maritieme traditie van het land, voor zoover deze nog bestond, aangeknoopt en ze voortgezet. De verschillende zeeboezems, als de Aamonding, de IJzergolf, het Zwin en de Honte, die Kustvlaanderen diep binnendrongen, moeten dan ook in de 6^e eeuw reeds het voorwerp van een bestendige strand- en kustvisserij geweest zijn. Overblijfselen van Saksische of Friesche booten, waarschijnlijk visschersbooten, dagteekenend uit die eeuw, werden immers te Brugge en te Knokke bij opgravingen in aangeslibde gronden teruggevonden. De Franken blijken eveneens van de nabijheid van de zee gretig gebruik te hebben gemaakt. Hun Salische wet, in dien tijd opgesteld, bestraft zeer streng de diefstal van visschersbooten en vischnetten. Wel is waar woonden de Franken meer in het binnenland aan de oevers van Schelde en Leie en deden ze hoofdzakelijk aan riviervisserij, maar hun geliefkoosde vischvangst, de palingvangst, en de behoefte aan verse visch moet hen van meet af aan aangezet hebben de Schelde, het Zwin, den IJzer en de Aa af te zakken om er hun netten tot in de eigenlijke zeeboezems uit te werpen. Zien we niet hoe Chloëde, de legendarische grootvader van Clovis, met

zijn vrouw den zomer aan zee ging doorbrengen? De kusteilandjes waren bewoond door visschers, die hun bedrijf tot in de Engelsche wateren uitoefenden en dus misschien aan haringvisserij deden. In de overblijfselen van een oud visschersdorp in de duinen tusschen de Panne en Gijvelde vond men immers tusschen allerhande overblijfselen ook Angelsaksische munten («scatta's») uit de 6^e, 7^e en 8^e eeuw. Daar dit duin, te oordeelen naar de vondst van voorhistorische voorwerpen en Romeinsche geldstukken, sedert onheuglijke tijden onophoudend bewoond schijnt te zijn geweest, zou hieruit afgeleid kunnen worden, dat de zeevisserijtraditie aan onze kust oeroud moet zijn. Feitelijk werden in onze Nederlandsche taal voor zaken in verband met de zeevisserij zeer weinig termen van Latijnschen oorsprong overgenomen, terwijl integendeel in het Fransch talrijke Nederlandsche zeevaarttermen overgingen.

In de 8^e eeuw, in den tijd van Karel den Groote, heerschte opnieuw aan de delta van Rijn, Maas en Schelde en aan de monding van de Canche een bedrijvige koopvaardij, waarvan Duurstede, Maasricht, Antwerpen en Kwentowic de voornaamste centra waren. Ook Isere Portus aan de IJzermonding en Boonen worden als havens vermeld. Deze laatste was nog steeds, zooals onder het Romeinsch bewind, de plaats van waaruit gewoonlijk den overtocht naar Engeland ondernomen werd. Toen Karel de Groote in 810 onze kust tegen de Noor-

mannen deed versterken en een vloot liet bouwen, was het te Gent en te Boonen dat hij zijn schepen verzamelde en inspecteerde. Van de Boonensche haven maakte hij als het ware de basis van zijn oorlogsvloot en liet er den vuurtoren, wellicht nog dezen uit den tijd van de Romeinen, restaureeren. Uit zijn capitulariën of rijkswetten blijkt, dat de groote keizer voor de kustverdediging de mobilisatie van de kustbewoners verordend had. Alleen een visschersbevolking kan in een voldoende aantal de noodige manschappen voor de keizerlijke zee-strijdkrachten en de kustwacht geleverd hebben.

De voornaamste visschershaven was toen zeker Boonen. Deze stad wordt immers in de teksten als « civitatem maritimam » aangeduid. Na den dood van Karel den Groote, was de kustverdediging onder de regeeringen van Lodewijk den Vrome (814-840) en Karel den Kale (843-877) tegen de invallen van de Noormannen niet meer opgewassen. De Skandinavische zeeroovers vaarden de Vlaamsche zeeboezems op en drongen langs stroomen en rivieren het binnenland in om naar hartelust te plunderen. De toenmalige havens, waaronder Antwerpen, Gent, Boonen en Kwentowic, moesten het meermaals ontgelden. De Noormannen bezetten meer dan eens de kuststreek om Boonen (842, 879) en maakten er van het uitgangspunt voor hun plundertochten in Groot-Brittannië. De Engelsche oostkust bleef gansch de 10^e eeuw door een twistappel tusschen de Angel-

saksen en de Denen, zooals de Noormannen in Engeland ook nog genoemd werden. Dat in zulke omstandigheden van een geregelde haringvisserij geen spraak kon zijn, ligt voor de hand. De Noormannen, die zich in Frankrijk op de naar hen genoemde kust van Normandië vestigden, blijken evenwel, nog vóór hun definitieve nederzetting (911), de zeevisserij in het Kanaal op nieuwe banen geleid te hebben. De rol, die de vischvangst in het leven van de Fransche Noormannen speelde, komt treffend tot uiting in een plaatsnaam als Fécamp, dat oorspronkelijk « vischkamp » beteekende. De verfranschte Normandiërs schijnen zich o.m. op de walvischvangst te hebben toegelegd. Een Angelsaksisch toltarief van omstreeks het jaar 1000 vermeldt inderdaad den invoer door kooplieden van Roeaan van walvischvleesch te Londen. Wellicht was het van de Noormannen, die in de 9^e eeuw tijdelijk in onze gewesten verbleven en er achterblijvers nalieten, dat de Vlamingen de walvischvangst leerden. De oudste vermeldingen nopens onze zeevisserij betreffen walvischvangsten in de 9^e (875 ?), 10^e, 11^e en 12^e eeuw. De middel-eeuwsche kloosterliteratuur verschaft ons soms eigenaardige bijzonderheden over deze meestal wonderbare visserij. Niettegenstaande vóór het jaar 1000 het bestaan van de Vlaamsche zeevisserij als een vaststaand feit aangenomen mag worden, was dit bedrijf in de toen heerschende landbouweconomie nog zonder veel beteekenis. De

vischvangst voorzag slechts in de behoeften van de kustbevolking en was aan den landbouw ondergeschikt. De monniken van de groote abdijen, wilden ze zich aan verse zeevisch bevoorraden, moesten zelf aan zeevisserij doen. Aldus beschikte de abdij Saint-Denis (nabij Parijs) in de eerste helft van de 9^e eeuw (832) op het schiereiland Cotentin in Normandië over een bestendige standplaats voor de walvischvangst. In onze gewesten ontving de abdij Sint-Pieter (bij Boonen) in 932 het voorrecht langs de kust van het Boonensche met het sleepnet, of, zooals het in den Latijnschen tekst van de oorkonde met een Vlaamschen term uitgedrukt wordt, met de «wade», de strandvisserij te mogen beoefenen. Vóór het jaar 1000 schijnt in West-Europa nog nergens sprake te zijn van een zeevisserij, zelfs niet van een haringvisserij, die voor den handel werkte, hetgeen verklaart waarom we in de dokumenten zoo weinig over de vischvangst vernemen.

II. ONTSTAAN VAN DE VLAAMSCHES VISSCHERSPLAATSEN

Alleen Boonen, d.i. Boulogne-aan-Zee, kan zijn oorsprong tot den Romeinschen tijd doen opklommen. Al onze andere visschersplaatsen ontstonden eerst na het jaar 1000, toen, met de opkomst van handel en nijverheid en het ontstaan van de steden,

ook de zeevisserij een economische beteekenis kreeg. Reeds in de 10^e eeuw kwamen nabij de Vlaamsche zeeboezems en op de kusteilandjes, rondom de aldaar opgerichte grafelijke burchten, handelsnederzettingen als Oostburg, Brugge, Oudenburg, Gistel, Veurne, Winnoksbergen en Burburg tot stand, maar, uitzondering gemaakt voor Brugge, zonder ontstaan te geven aan blijvende visschershavens. De Vlaamsche visschersplaatsen dankten inderdaad hun ontstaan niet alleen aan de ontwikkeling van de koopvaardij en de zeevisserij, maar ook aan de agonie van de zeegaten. De golven van de Aa, den IJzer en het Zwin benevens de andere inhammen, die in den loop van de 10^e, 11^e en 12^e eeuw verzandden, werden slechts geleidelijk door de kustbevolking en de groote abdijen, en dan nog met den steun van de graven, ingepolderd en in bezit genomen. Eerst na het jaar 1000 werden de meeste dorpen, waarvan de plaatsnamen op -kerke of -kapelle eindigen, en de meeste kusthavens in het leven geroepen. De havens van Grevelinge en Duinkerke ontstonden in de 11^e eeuw, deze van Kales, Nieuwpoort, Damme en Biervliet in de 12^e. Als nieuwe steden werden deze zes visschersplaatsen tusschen 1150 en 1185 ongeveer tegelijk opgericht en wel op gronden toebehoorend aan den graaf en gelegen aan den rand van de verzandende zeegaten : Grevelinge aan de Aamonding, Nieuwpoort aan den IJzerinham, Damme aan het Zwin, Biervliet

aan de Honte, Kales aan de oude golf van Frethun, de Neuna, en Duinkerke aan deze van Winnoksbergen. Verschillende van deze havens werden door de verzanding zelf in het leven geroepen. De aanslibbende Aa, IJzer en Zwin deden respectievelijk Sint-Omaars, Ieper en Brugge hun vroegere maritieme ligging verliezen en de behoefte ontstaan aan een voorhaven waardoor deze handelssteden hun koopvaardij en zeemanstraditie konden voortzetten. Aldus werd Grevelinge de voorhaven van Sint-Omaars en Burburg, Nieuwpoort deze van Ieper, Diksmuide en Veurne, en Damme deze van Brugge. De oudste van deze voorhavens en visschersplaatsen is Grevelinge. Lang vóór de eigenlijke stichting van de gemeente was Grevelinge de naam voor de plaats aan de Aamonding waar de visschersbooten en andere schepen kwamen aanleggen en waar de graaf van Vlaanderen dan ook tollën hief, o.a. op de verhandelde haring. Van de haven of « portum Greveningis » (1127), zoowel als van den tol of « theoloneo Greveninge » (1107) worden reeds in het begin van de 12^e eeuw melding gemaakt. Een eigenlijke visschersagglomeratie schijnt er toen nog niet te hebben bestaan, wel verschillende dorpjes of parochiën, die er in den loop van de 11^e eeuw, meestal omstreeks 1100, tot stand gekomen waren, namelijk Sint-Folkwin (1040), Sint-Willibrord (1095), Sint-Niklaas (1114) en Sint-Joris (1119), allen gelegen in het schorregebied van Grevelinge langs beide oevers

van de Aamonding. De eigenlijke stad Grevelinge ontstond aan den rechteroever van de Aa door toedoen van Diederik van den Eelzas op het einde van de regeering van dien graaf ($\pm$ 1160). Ze werd waarschijnlijk als een gansch nieuwe agglomeratie op gronden aan den vorst toebehoorend opgericht en daarom aanvankelijk « novus portus » (« novo portu Graveninghes » 1190) genoemd. Een twintigtal jaren nadien moet het dorp Duinkerke, waarvan de parochie reeds in het midden van de 11^e eeuw (1067) bestond, op zijn beurt tot een nieuwe havenstad uitgegroeid zijn. In 1188 wordt inderdaad voor het eerst gewag gemaakt van de burgers van de nieuwe stad Duinkerke (« burgenses de novo opido de Dunkerca »). Filips van den Elzas, die een jaar later uit deze haven enkele schepen voor zijn kruistocht deed uitloopen, moet de oprichting van de nieuwe Duinkerksche agglomeratie mogelijk gemaakt hebben. Uit latere bronnen blijkt immers, dat deze graaf aan Duinkerke zijn stadsrecht verleende, terzelfder tijd wellicht als een gedeelte van den stadsbodem, die naderhand grafelijk bezit bleef. Kales, Nieuwpoort, Damme en Biervliet zijn als nederzettingen aan de kust van recenteren datum dan Grevelinge en Duinkerke, maar als « nieuwe steden » werden ze in denzelfden tijd als deze twee laatsten in het leven geroepen. Kales werd omstreeks 1170 gesticht. Met het graven van zijn haven werd in 1190 een aanvang gemaakt en in 1202 bekwam de nieuwe

agglomeratie haar eigen parochiale inrichting. Nieuwpoort werd gebouwd aan den linkeroever van de IJzermonding nabij de « Yseram Portum », de plaats waar in het midden van de 12^e eeuw de schepen kwamen aanleggen en waar de graaf op zeker oogenblik besloot tolleren te laten heffen. Zijn oprichting is klaarblijkelijk te danken aan de verzanding van den IJzer vóór Diksmuide, dat, zooals zijn naam het getuigt, een oude IJzerhaven is, en dat inderdaad tot ver in de 12^e eeuw de voorhaven van Ieper bleef. Nieuwpoort werd in 1163, jaar dat zeer waarschijnlijk ook dit van zijn stichting is, door Filips van den Elzas, zijn vermoedelijken stichter, die toen samen met zijn vader Diederik de regeering waarnam, in het genot van zijn stads-vrijheden gesteld. Zijn bevolking blijkt in enkele jaren snel te zijn aangegroeid. In 1165 was ze reeds talrijk genoeg om in een nieuwe parochie te worden gegroepeerd en in 1175 om haar eigen kerk te hebben. De nieuwe agglomeratie droeg aanvankelijk de naam Zandhoofd, naar de duinenreeks waarop ze ontstond en die eerst omstreeks 1100 droog gekomen was. Haar bodem hoorde als « nieuw land » dan ook toe aan den graaf, die den grond bij de oprichting van de stad in gelijke perceelen verdeeld en als cijnsgronden aan de nieuwe bevolking afgestaan had. Dit uitgesproken karakter van « nieuwe stad » (« novem villam Zandhovedam » 1176), verklaart dan ook waarom de benaming Nieuwpoort (Novum Opidum 1163,

Novus Burgus 1183, Novus Portus) het na enkele jaren op de plaatsnaam Zondhoofd gehaald heeft. De naam Nieuwpoort, samen met het rechtlijnig en regelmatig plan van de agglomeratie, is een blijvende getuigenis van den eigenaardigen oorsprong van de stad. Damme ontstond aan de samenvloeiing van Reie en Zwin. Aldaar werd op een zeker oogenblik onder den druk van de verzanding van de Reie, die Brugge met het Zwin en de zee verbond, door de Bruggelingen een dijk en een sluis gebouwd, zonder dat we weten wanneer dit juist gebeurde. Zeker is het, dat van dat oogenblik af de verscheping van de koopwaren en de heffing van de grafelijke tolleren plaats greep nabij de sluis en dat deze haar naam, toenmaals « dam », gaf aan de nieuwe agglomeratie, die in haar nabijheid opgericht werd. De burgers van de nieuwe gemeente Damme (« burgensibus meis de Dam ») worden voor het eerst vermeld in 1180, jaar waarin ze door Filips van den Elzas gansch Vlaanderen door in het genot van volledigen tolvrijdom en vrijstelling van betaling van het hanzarecht gesteld werden. Over den oorsprong van Biervliet zijn we minder goed ingelicht. De agglomeratie moet, zooals haar naam het zegt, ontstaan zijn aan een van de talrijke « vlieten » of zeegaten, die toen in de Honte uitmondde. Van Biervliet wordt voor het eerst melding gemaakt in 1183, toen de burgers van deze nieuwe gemeente (« burgenses meos de Biervliet ») van graaf Filips eveneens vrijstelling van betaling

van tol en hanzarecht gansch het graafschap door ontvingen. Indien Kales, Nieuwpoort, Damme en Biervliet niet uit oude visschersdorpen ontstonden, toch kan hun snelle groei slechts verklaard worden door het bestaan van een talrijke visschersbevolking aan de kust. Zoo groeide Kales uit de parochie Peternesse, waarvan het eerst in 1202 afgescheiden werd. Nieuwpoort moet op dezelfde wijze gegroeid zijn uit Oostduinkerke, waarvan de parochie in 1135 gesticht werd. Volgens een kerkelijke getuigenis zou de visschersbevolking aan den linker-oever van de IJzermonding in 1183 sinds meer dan 60 jaar reeds de gewoonte gehad hebben het haringtiend aan haar parochiale geestelijkheid uit te keeren. Sporen van een visschersbedrijf worden overigens in het begin van de 12^e eeuw in de IJzerstreek vastgesteld. In 1123 is er in het mirakelverhaal, dat het leven van den Heiligen Arnold, stichter en patroon van den abdij van Oudenburg, schetst, spraak van enkele visschers, die, na beroep op dezen heilige, na veel moeite er in gelukten een groote walvisch te vangen. De belangrijkste getuigenis is echter deze van een kronijkschrijver, die ter gelegenheid van zekere gebeurtenissen in 1127, ons weet te melden dat de Ieperlingen gewoon waren groote hoeveelheden zeevisch in de kustwateren te vangen ; « ... marinorum piscium, qui illa in partibus admonum grandes capiuntur » (M. G. H., S. S., XII, p. 537). De snelle ontwikkeling van Damme als visschershaven is in de

eerste plaats te danken aan het feit, dat er van oudsher aan het Zwin visschers woonden. Nog in 1178 zouden, volgens een gelijktijdige kronijk, de Bruggelingen aan graaf Filips van den Elzas, bij dezès terugkomst van een reis, een zeemonster hebben aangeboden, dat door de visschers door middel van zout verduurzaamd was geworden : « ... Bruggensis oppidani piscem monstrosum, iam pridem a piscatoribus captum et sale conditum, ei obtulerunt » (M.G.H., S.S. III, p. 41). Er kan hier slechts spraak zijn van visschers, die te Brugge of toch ten minste aan het Zwin woonden. De aangroei van de visschersbevolking schijnt in de 12de eeuw het talrijkst aan de Vlaamsche kust van het Nauw van Kales te zijn geweest. De lijst van de steden en dorpen, waarvan de bewoners in die eeuw reeds aan de haringkampagne deel namen, is in dat opzicht veelbeteekenend. Van Boonen tot Nieuwpoort lagen : Witzand, Zandgat, Kales, Peternesse, Coulogne, Mark, Ooie, Sint-Folkwin, Grevelinge, Sint-Niklaas, Loon, Mardijk, Sinte, Duinkerke, Zuidkote, Gijvelde en Oostduinkerke. De zeevisscherij, en daaronder vooral de haringvangst, moet reeds onder de regeering van Filips van den Elzas (1159-'91), aan dit gedeelte van onze kust, een zekere economische betekenis gekregen hebben. Dit blijkt niet alleen uit de toenmalige opkomst van de havensteden Kales, Grevelinge, Mardijk, Duinkerke en Nieuwpoort, maar ook uit de pogingen, die van 1179 af, maar vooral van 1183 af, door de

geestelijkheid van het bisdom Terwaan met den steun van den graaf in het werk gesteld werden om de visschers van de kust tusschen Kales en Nieuwpoort aan de heffing van het haringtiend te onderwerpen. De visschersbevolking aan het middengedeelte van de kust en aan het Zwin nam eerst in groot aantal toe in den loop van de 13de eeuw, vooral onder de regeering van Margaretha van Konstantinopel (1244-'80). Door toedoen van deze gravin werden in 1246 de Nieuwe IJde aan den linkeroever en in 1248 Lombardie, nu Lombardsijde genoemd, aan den rechteroever van de IJzermonding gesticht. Het eerste verrees op de plaats Vloedgat, het tweede op de plaats Knok, maar beiden in de duinen. De « Nieuwe IJde » bleef een voorgeborchte van Nieuwpoort, Lombardsijde integendeel vormde van meet af aan een gemeente op zichzelf, maar op juridisch gebied toch aan de « keuren » of stedelijke verordeningen van Nieuwpoort onderworpen. In deze laatste stad zelf was de bevolking na één eeuw talrijk genoeg geworden om de oprichting van een tweede parochie toe te laten. Nieuwpoorts tweede parochiale kerk (Sint Laurentius) werd omstreeks 1280 opgericht. In denzelfden tijd kwamen tusschen de IJzermonding en het Zwin de latere voorname visschersplaatsen Oostende en Blankenberge tot stand, respectievelijk op de plaatsen Testreep en Scharphout, toenmaals twee kleine dorpjes. Allebei werden tot den rang van gemeente verheven, de eerste in 1267, de

tweede omstreeks 1275. De Oostendenaars ontvingen van de gravin een zekere oppervlakte duinengrond tot oprichting van hun nieuwe stad. Over de oudste geschiedenis van Blankenberge weten we integendeel niets. Aan het Zwin kwamen achtereenvolgens de nieuwe gemeenten Muide (1242), Monnikenreede ($\pm$ 1250), Hoeke ($\pm$ 1270) en Sluis (vóór 1290) tot stand. Ze hadden hun ontstaan te danken zoowel aan de verzanding van den zeeboezem waaraan ze gelegen waren, als aan de ontwikkeling van de koopvaardij en de zeevischerij. Over de visschersbevolkingen aan de monding van de Schelde en aan de Honte zijn we minder goed ingelicht. We mogen echter aannemen, dat havens als Gent en Antwerpen van oudsher hun eigen visschers moeten hebben gehad. Op het einde van de 12de eeuw bevinden zich aan den zuidelijken oever van de Honte de visschersplaatsen Hugevliet en Biervliet en de handelshavens Boechoute, Assenede, Aksel en Hulst, die wellicht in dien tijd ook aan zeevisserij deden. Boechoute en Assenede hadden, volgens hun keure van 1242, in tijd van oorlog aan den graaf elk een « hercoghe » of oorlogsschip te leveren. Van al deze havens aan Zwin en Honte heeft zich evenwel alleen Boechoute aan den Braakman tot op onze dagen als visschersplaats kunnen handhaven.

We mogen nochtans zeggen dat reeds in de 13de eeuw gansch de Vlaamsche kust, van Boonen tot Antwerpen, als het ware met een gordel van

vischersplaatsen afgezet was. Afgezien van Boonen, Kales en Antwerpen, behoorden al deze plaatsen tot het graafschap Vlaanderen. De twee eerste van deze drie voorname havens gingen voorgoed verloren in 1191, bij den dood van Filips van den Elzas, die het gebied, waarin ze gelegen waren (Artezië), aan Frankrijk afgestaan had. Antwerpen integendeel werd eerst in 1356, nadat het door graaf Lodewijk van Male op Brabant veroverd was geworden, bij Vlaanderen gevoegd. In het begin van de 13de eeuw waren de twee belangrijkste koopvaardij- en visschershavens Damme en Grevelinge. Hun macht en bloei worden bezongen door Guillaume Le Breton, een Fransch kronijkschrijver, die kort na 1200 onze kust bezocht. Een eeuw later, in 1324, is volgens een « transport » of schaal voor de heffing van financieele bijdragen, naar hun respectievelijk belang, de rangorde van de Vlaamsche kusthavens de volgende :

Aan de kust

1. Nieuwpoort
2. Duinkerke
3. Blankenberge
4. Oostende
5. Grevelinge
6. Lombardsijde
7. Mardijk

Aan het Zwin

1. Sluis
2. Aardenburg
3. Damme
4. Oostburg
5. Monnikenreede
6. Hoeke
7. Muide

De havens aan de kust en deze aan het Zwin kunnen inderdaad moeilijk in een en dezelfde waarde ladder ondergebracht worden, gezien voor de eersten de zeevisscherij, voor de tweeden integendeel de koopvaardij het voornaamste element van hun scheepvaart uitmaakten. In den loop van de 14de eeuw ontstonden er nog enkele kleine visschersplaatsen, maar geen enkel ervan bracht het tot den rang van gemeente. Het waren aan de kust Koksijde, Walravensijde, Wenduine, Heist en Knokke, en aan het Zwin Reyghersvliete, Nieuwe Sluis, Coxyde, die nu niet meer bestaan, en Kadzand. De belangrijkste van deze dorpen was zeker Walravensijde, nu genoemd Raversijde, welke voor het eerst in 1388 vermeld wordt (L. Gilliodts-Van Severen. Cart. anc. Est. de Bruges, V, p. 430). Het mag dan ook gezegd worden, dat in de 14de eeuw over geheel de Vlaamsche kust de zeevisscherij samen met den landbouw het voornaamste middel van bestaan voor het grootste gedeelte van de bevolking geworden was.

III. DE HARINGVISSCHERIJ IN DE NOORDZEE

In de geschiedenis van de Vlaamsche zeevisscherij in de middeleeuwen speelt de haringvangst de hoofdrol. Het is dan ook in het kader van de haringvisscherij dat men het best de zeevisscherij in

het algemeen kan behandelen. De haringvangst was immers de eenige vischkampagne, die ieder jaar op groote schaal plaats greep. Ze moet even oud zijn als de Vlaamsche koopvaardij op Engeland, dewelke tot de jaren 1.000 opklimt. Het is immers met zekerheid geweten, dat de Vlaamsche handelaars, voor hun overtocht naar het Britsche eiland, aanvankelijk de schepen gebruikten, die ze aan de kust van het Nauw van Kales aantroffen, en dit kunnen slechts visschersbooten geweest zijn. In het begin van de 12de eeuw vertrokken ze meestal uit Witzand of Grevelinge. In deze beide havens moesten ook, volgens de verdragen gesloten tusschen den graaf van Vlaanderen en den koning van Engeland, de Vlaamsche hulptroepen met bestemming naar dit laatste land, ingescheept worden. Op dat oogenblik waren Boonen en Grevelinge reeds aanvoerhavens van haring en ander visch bestemd voor den handel. De visschers van Boonen en omgeving hadden aan de abdij Sint-Wulmar makreel- en haringtienden te betalen en van ieder gevangen walvisch een stuk vleesch uit den staart af te staan (vóór 1121), terwijl de kooplui, die zich te Grevelinge aan versche haring gingen bevoorraden, in deze haven aan den graaf reeds zekere tollën verschuldigd waren (1108). De Vlaamsche haringvisscherij nam echter eerst uitbreiding na 1150, toen, onder de regeering van Filips van den Elzas (1159-'91), een heele reeks nieuwe kusthavens, meer bepaald Kales, Duinkerke, Mardijk, Nieuwpoort, Damme en Bier-

vliet, opgericht werden. Dit blijkt vooral uit de pogingen, die, van 1179 af, door de geestelijkheid van het bisdom Terwaan met den steun van den graaf in het werk gesteld werden om ook de visschers van de kuststreek tusschen Kales en Nieuwpoort aan de heffing van het haringtiend te onderwerpen.

De haringvisscherij begon jaarlijks in de maand Augustus, of nog vroeger. Van dat oogenblik af tot einde September werd, volgens een Nieuwpoortsch reglement, gevischt op de haringgronden van « Noordover » of, volgens de Kalesiaansche havenrekeningen uit het begin van de 14de eeuw, in « Noordland » of « Nordpais ». Met deze termen werd niets anders bedoeld dan de meest noordelijke streek in de Noordzee, waar de Vlaamsche visschers de haringvangst begonnen. Het was het zeegebied vóór de kusten van Noord-Oost-Engeland en Oost-Schotland. Het eigenlijke haringseizoen, dat slechts van September tot November duurde, greep plaats in het zuidelijk gedeelte van de Noordzee. Eerst werd gevischt in de wateren vóór de kusten van Zuid-Oost-Engeland, daarna in de « Mare Flandrie », of Vlaamsche kustwateren, en ten slotte in het « Nauw van Kales », meer bepaald vóór « de Hoofden » of Vlaamsche banken (Dijck, Sandeties en Ruytingen), waar het haringseizoen een einde nam. Feitelijk vormde gansch de haringvisscherij van in het verre « Noordover » tot vóór « de Hoofden » één enkele cyclus, welke evenwel

niet alle visschers volgden. Aan de haringkampagne in de Vlaamsche Zee en in het Nauw van Kales nam gansch de bevolking van Vlaanderens kust tusschen Boonen en Biervliet deel. De haringvischerij vóór « de Hoofden » was vooral een buitenkansje voor de kustbewoners van den Westhoek. Uit dien hoofde hadden de parochianen van de kustdorpjes van het bisdom Terwaan, namelijk Peternesse, Mark, Ooie, Sint-Folkwin, Loon, Sinte, Tetegem, Zuidcote, Gijvelde, Oostduinkerke en de Nieuwe IJde, evenals de visschers van de havensteden Boonen, Kales, Grevelinge, Mardijk, Duinkerke en Nieuwpoort, ieder jaar op het einde van het haringseizoen aan de geestelijkheid van hun respectievelijke parochiën tienden van de door hen gemaakte winsten te betalen. Het ontstaan vlak naast elkaar van dit groot aantal kleine en groote visschersplaatsen is dan ook eenigszins door de nabijheid van de rijke vischgronden van het Nauw van Kales te verklaren. Met reden mogen we dan ook veronderstellen, dat het grootste gedeelte van de haringvisschers van den Westhoek terzelfdertijd de zeevisscherij en het landbouwbedrijf beoefende. Ver in zee gingen de bewoners van de kleine kustdorpjes niet, hetgeen trouwens ook niet noodig was, vermits de haringbanken tot op het strand zelf spoelden. Zelfs de abdijen, die aan de kust lagen, namen met eigen visschers, gekozen onder haar leekbroeders, en eigen booten aan de haringkampagne in het Nauw van Kales deel. Aldus de abdij

O.L.V. van Kapelle te Mark, de abdij van Sint-Winnoksbergen, de abdij Ter Duinen bij Oostduinkerke, haar filiaal, de abdij Ter Doest te Lissewege bij Blankenberge en wellicht ook de abdij Sint-Niklaas van Veurne. Opvallend is het, dat deze bedrijvigheid, evenals deze van de havensteden, door Filips van den Elzas, dezen vorst, die zooveel voor de Vlaamsche kust blijkt te hebben gedaan, in de hand gewerkt werd. De abdij O.L.V. van Kapelle ontving in 1177 van graaf Filips een rente van 3 pond, die jaarlijks op Kerstdag, d.i. na het haringseizoen, door den grafelijken tol te Grevelinge uit te keeren was en die dienen moest om de herstellingen aan de visschersboot, die de graaf voor haar gekocht had, te bekostigen. De abdij van Sint-Winnoksbergen verkreeg in 1183 van Filips van den Elzas voor haar visschersboot volledige vrijstelling van betaling van de grafelijke tollén in alle Vlaamsche havens, voorrecht welke ze, volgens het Damsche toltarief van 1376, in de 14de eeuw nog steeds genoot. De abdij Ter Duinen ontving omstreeks 1190, steeds van denzelfden graaf, nabij Grevelinge 15 gemeten duinen- en schorregrond als veld voor het drogen van haar haring- en andere vischnetten, veld welke ze in de 13de eeuw (1233) nog steeds gebruikte. De abdij Ter Doest bezat bovendien een kleine vloot, die ze vermoedelijk zoowel voor de vrachtvaart op Engeland, waar ze haar schepen liet bouwen en herstellen, als voor de zeevisscherij aanwendde. De

haringcampagne in de Vlaamsche Zee en in het Nauw van Kales was dan ook de eenige waarvan de opbrengst nagenoeg volledig aan Vlaanderen zelf ten goede kwam. Toch gebeurde het, dat ze wegens zuiver natuurkundige omstandigheden mislukte. Zoo in 1218, jaar waarin de visschers van Grevelinge zich op het einde van het seizoen bij hun parochiale overheid, namelijk bij de abdij Sint-Bertwin (Sint-Omaars), van wie hun parochie afhing, verontschuldigten het door hen te betalen tiend niet te kunnen storten, zoogezegd omdat de hevige vorst vóór en op Sint-Maarten (11 November) de haringvangst verhinderd zou hebben. Grevelinge blijkt tot ver in de 13de eeuw het voornaamste centrum van de haringvisserij vóór « de Hoofden » te zijn geweest. De graaf hief er, waarschijnlijk sedert het begin van de 12de eeuw, een tol op de verhandelde verse haring. Het ligt voor de hand dat, tijdens het haringseizoen in het Nauw van Kales, talrijke visschersbooten van de verder gelegen Vlaamsche havens zoowel Grevelinge, als Kales, Duinkerke en Nieuwpoort als aanlegplaatsen moeten gebruikt hebben. In deze vier visschershavens hief de vorst overigens tolleren op de haringbooten. Volgens de keure van Nieuwpoort van 1163, deed de graaf van Vlaanderen in deze nieuwe havenstad een tol van 8 denieren heffen op de « buizen » (« buza »), die verse haring aanvoerden. Het gold hier waarschijnlijk, zooals te Kales, een tol, die geheven werd op de vreemde visschers-

booten, die tijdens de haringcampagne de haven kwamen aandoen om er hun vangst aan wal te brengen. Te Nieuwpoort deed de graaf, volgens de keure van 1163, tolleren heffen op den verkoop van al de aangevoerde vischsoorten, aldus op haring, makreel, zalm, kabeljauw, schelvisch, pladijs, bot (« zeebut »), paling en walvischvleesch. Nagenoeg dezelfde soorten visch waren eveneens te Damme, volgens het tarief van de aldaar geheven tolleren (1252), bij hun verhandeling aan taxatie onderworpen. De eenvoudige vermelding van deze vischsoorten levert op zichzelf nochtans geen voldoende aanwijzing voor de vischgronden, die door onze visschers bezocht werden, en voor de seizoenen tijdens dewelke gevischt werd. Eigenlijke geschiedkundige gegevens over de verschillende zeevisscherijen ontbreken volledig. Alleen nopens de haringvangst zijn we voldoende ingelicht.

Op historisch gebied was de haringvisserij in het verre « Noorder » , d.i. in de Engelsche kustwateren, de belangrijkste. Aan deze zeevisscherij, die jaarlijks in Juni of Juli begon, en die, wat de gemaakte winsten aangaat, het meest opbracht, namen alleen de visschers van de groote visschersplaatsen Grevelinge, Duinkerke, Lombardsijde, Oostende, Blankenberge, Muide, Hувелiet en Bierveliet deel. Gedurende de lange vangstreizen, kwamen ze, gezien de verre afstanden, niet naar Vlaanderen terug, maar verkochten hun vangst in Engeland zelf. Ze bezochten de verschillende Engelsche

en Schotsche havens, zoowel om er hun visch aan den man te brengen, als om er hun netten te droogen, uit te rusten zich te approviandeeren en zelfs om er koopwaar als zout in te slaan. Ze deden geregeld de haven aan van Great-Yarmouth, het groote centrum van de Engelsche haringvisserij in de middeleeuwen. Deze visschershaven kende inderdaad gedurende het haringseizoen, tijdens hetwelk binnen haar muren een jaarmarkt gehouden werd, een drukken toeloop van volk. Zij was de verzamelaarsplaats van de overzeesche en Engelsche visschers, die er hun haring kwamen verkoopen, zoowel als van allerlei vreemde en inlandsche kooplui, die er, na gedane zaken, gezouten haring als terugvracht insloegen. De invloed van de internationale gebeurtenissen op de bedrijvigheid te Great-Yarmouth was zoo groot, dat, toen in 1238 de Tataren in Oost-Europa vooruitrukten, de Friesche en Skandinavische handelaars zich over zee naar de groote Engelsche visschershaven niet dierven begeben om er, zooals het hun gewoonte was, een lading haring in te slaan. Het gevolg was dat in dat jaar de vischkooplui van Yarmouth geen buitenlandse afnemers vonden en de haring tot in de verste uithoeken van Engeland aan een spotprijs aan den man gebracht werd. Voor één zilverstuk kon men er toen 40 à 50 stuks koopen en dan nog wel van de beste, indien we den kroniekschrijver Mathieu de Paris mogen gelooven. De Vlaamsche visschers bezochten niet alleen Great-Yarmouth,

maar ook de andere Britsche havens en verkochten er hun haring, kabeljauw, makreel en andere visch. We vinden ze te Berwick-on-Tweed, Tynemouth, Hartlepool, Whitby, Scarborough, Blakeney, Ravenser, Orford, Ipswich, Kirkley, Londen, Sandwich en kleinere Engelsche havens. Na hun vangstreizen in « Noordover » en in de wateren vóór Great-Yarmouth, keerden de Vlaamsche visschers naar hun thuishaven met het gewonnen geld en meestal ook met hun laatste vangsten haring, makreel, kabeljauw of andere visch terug. In ruil voor zeevisscherijtolerantie inden de Engelsche koningen van de Vlaamsche, Zeeuwsche en Hollandsche haringvisschers dan ook een recognitiegeld. Aan die verre zeevisscherij waren evenwel ook gevaren verbonden. De gewoonte van de zeelui, wegens gemis aan betere orienteringsmiddelen, slechts in de onmiddellijke nabijheid van de kusten te varen en te visschen en voor den overtocht naar de Engelsche vischgronden het Nauw van Kales over te steken, werkte in tijd van vrede, maar vooral in tijd van oorlog, fel de zeerooverij in de hand. Filips van den Elzas reeds zag zich in 1186 verplicht van uit Duinkerke een zuiveringsaktie tegen de zeeroovers te ondernemen. Het grootste nadeel was echter de gebondenheid van de Vlaamsche visschers aan de Engelsche havens, wegens de ligging van de meeste haringgronden in de nabijheid van de Britsche oostkust. De Vlaamsche haringvisserij in de middeleeuwen was van Engeland af-

hankelijk bijna in dezelfde mate als de Vlaamsche lakennijverheid, die eveneens haar grondstof uit het Britsche eiland betrok. Telkenmale Engeland of de Engelsche koning in internationale moeilijkheden gewikkeld was, deed de weerslag daarvan zich ook op de Vlaamsche zeevisscherij gevoelen. Vooral de politieke tegenstelling tusschen Frankrijk en Engeland werkte nadeelig op de Vlaamsche haringvisscherij. Vlaanderen werd immers telkenmale in het steeds opnieuw oploeiend conflict tusschen deze beide landen betrokken. De Engelsche koning, om den graaf van Vlaanderen aan zijn zijde te krijgen, trof dan telkens economische sankties tegenover de Vlaamsche handelaars, die zich in zijn rijk bevonden, en dus ook tegenover de visschers. Koning Jan zonder Land oefende op deze wijze reeds drukking uit, toen hij in 1213 den persoon en de goederen van Vlaamsche kooplui, waaronder ook visschers, die hun vangst kwamen verkoopen, in de Engelsche havens deed aanhouden. Zeerooverij, oorlog en economische vergelding waren dan ook de drie factoren die de zeevisscherij in de Noordzee en in het Nauw van Kales aanhoudend stoorden en op den aanvoer van visch, vooral van haring, remmend werkten. Die moeilijkheden namen zelfs op het einde van de 13de eeuw, meer bepaald in de periodes 1270-'74, 1276-'84 en 1290-97, een scherp karakter aan. Dit begon in 1270, toen om zuiver persoonlijke belangen, tusschen Hendrik III, koning van Engeland, en Margaretha van Konstantinopel,

gravin van Vlaanderen, een langdurig geschil uitbrak. Aan beide zijden ging men, zo gezegd als vergoeding voor geleden schade, over tot aanhouding van kooplieden en beslaglegging op hun schepen en goederen, hetgeen de zeerooverij begunstigde. Onder de Vlamingen, die in Engeland door deze sankties getroffen werden, bevonden zich, naar uit een lange lijst van klachten (gegevens van den heer F. Blockmans) blijkt, ook verschillende stuurlieden en haringvisschers uit Grevelinge, Duinkerke, Damme en Hugevliet. Ze werden op zee beroofd door Engelsche kapers en verloren hun schip met al hetgeen aan boord was als vischnetten, haring-, kabeljauw- en andere vischvangst, tuigage, zout, en andere zaken als bedden, kleederen, potten, koperen vaatwerk en wapens ten behoeve van de bemanning. « Michel le Maire », stuurman van Grevelinge, en zijn vennooten leden aldus in September 1273 vóór Dunwich het verlies van een vaartuig, zes last haring, 46 haringnetten en zout. Een stuurman van Hugevliet en zijn mannen zagen zich in 1274 op zee tusschen Boonen en Witzand door kapers van Dover van hun boot met kabeljauwvangst beroofd. Het feit, dat dezelfde vrijbuiters visschers van dezelfde haven aanvielen, doet vermoeden dat deze laatsten om zich te beveiligen in deze gevaarlijke tijden de haringvisscherij in groep uitoefenden. Verschillende visschers uit Duinkerke verloren te Yarmouth en te Trunbsby hetgeen ze aldaar te goed hadden van lieden aan

wie ze haring, kabeljauw of andere visch leverden. Na vier jaar storing in de economische betrekkingen, werd in Juli 1274 door den vrede van Montreuil-sur-Mer het normaal handelsverkeer tusschen Engeland en Vlaanderen, mits wederzijdsche vergoeding voor de aan elkaar aangebrachte schade, hersteld. De goede verstandhouding werd echter weldra opnieuw verstoord. Tijdens den wapenstilstand, waarmede de onderhandelingen te Montreuil ingezet werden, zouden Vlaamsche visschers Engelsche beroepsgenoten, die vreedzaam hun bedrijf uitoefenden, op zee aangevallen en een groot aantal onder hen gedood hebben. De Engelschen, van hun kant, pastten na de sluiting van den vrede nog sankties toe. Zoo werden in Augustus 1274 twee en twintig visschers van Nieuwpoort, die, samen met andere burgers van hun stad, Berwick-on-Tweed aangedaan hadden om er hun netten te laten drogen, uit te rusten en zich te approviandeeën, door den burggraaf van Northam aangehouden en in de gevangenis geworpen. Gravin Margaretha stuurde onmiddellijk aan den Engelschen koning een schrijven met het dringend verzoek de aangehoudenen terug in vrijheid te doen stellen, wat vermoedelijk gebeurde. Toen de Vlaamsche steden geen aanstalten maakten om het door hen verschuldigde verschil in zake regeling van de wederzijdsche schadevergoeding te vereffenen, werd in 1276 bepaald den toegang tot Engeland aan de Vlamingen ontzegd. Dat in zulke omstandigheden de

onveiligheid op zee toenam, ligt voor de hand. Het herstel van den vrede in 1284 stelde geen einde aan de talrijke moeilijkheden, die de Vlaamsche visschers in de Engelsche wateren ondervonden. De crisis bereikte haar hoogtepunt in de jaren 1290-'93, toen het op zee zelf tusschen koopvaarders van beide naties tot botsingen kwam, waarbij de Vlamingen een groot gedeelte van hun handelsvloot moeten ingeschoten hebben. In 1293, bij de hervatting van den oorlog tusschen Frankrijk en Engeland, werden de handelsbetrekkingen met Vlaanderen door de Engelschen dan ook opnieuw geschorst. Ze werden echter hersteld in 1297, toen de graaf van Vlaanderen de partij van den Engelschen koning koos en met zijn Franschen suzeren brak. Edward I en Gwijde van Dampierre kwamen door verdrag (8 Maart 1297) overeen een einde te stellen aan verdere wandaden van hun respectievelijke zeelieden tegenover elkaar. De Engelsche vorst trof inderdaad begin September 1297, met het oog op de veiligheid van de Vlaamsche, Zeeuwsche en Hollandsche haringvisschers, uitzonderlijke maatregelen voor de bewaking van de zeekust bij Great-Yarmouth. Tijdens de krijgsverrichtingen tusschen de Engelschen en de Franschen vonden evenwel een groot aantal Blankenbergsche visschers in duistere omstandigheden den dood op zee. Op zijn weg naar het Zwin, werd het Britsche smaldeel, dat onder leiding van den koning, den overtocht naar Vlaanderen deed, door

de Fransche vloot aangerand, wat het verlies van een viertal schepen voor gevolg had. De Engelschen kwamen einde Augustus 1297 behouden te Sluis aan, maar kort na hun landing ontstond er een bloedig handgemeen tusschen de mannen van Yarmouth en deze van de Cinque-Ports (Dover, Sandwich, Hastings, Hythe en Rommey), die sinds lang met elkaar in een veete gewikkeld waren. Vijf en twintig Engelsche schepen werden tijdens dat treffen de prooi van de vlammen. De Engelsche koning blijkt dus op dat oogenblik zijn eigen zeelui niet in handen te hebben gehad. Intusschen bleef de Fransche vloot vóór de Vlaamsche kust kruisen. Niettegenstaande den oorlogstoestand hadden de Blankenbergsche haringvisschers niet opgehouden hun bedrijf op zee uit te oefenen. Het zou slecht met hen vergaan. Hun flottielje blijkt in September in de Vlaamsche Zee, hetzij door de Franschen, hetzij door de Engelschen, hetzij tegelijk door beide oorlogvoerenden, aangevallen te zijn geworden. Een groot aantal visschers zou daarbij den dood gevonden hebben en talrijke visschersbooten verloren gegaan zijn. Een gelijktijdig klaagschrift somt de namen op van 35 stuurlieden, die, samen met het grootste gedeelte van hun vennoten, gedood werden, en van 10 andere stuurlui, die eveneens vennoten verloren of schade leden. Klaarblijkelijk ging de overval uit van de door den Engelschen koning opgeroepen ongeregelde zeestrijdkrachten van Yarmouth, de Cinque-

Ports en andere Britsche havens, die in de expeditie een welgekomen gelegenheid voor zeerooverij zagen. Toch wees dit op een nieuwe verscherping van de economische moeilijkheden. Enkele weken later, begin Oktober 1297, trof Edward I met den Franschen koning, Filips den Schoone, een akkoord, waarvan Gwijde van Dampierre uitgesloten werd. De Engelschen hielden Gent en het Zwin bezet, de Franschen Brugge en de Vlaamsche kust. In dezelfde maand gingen, volgens een tweede klaagschrift, de Britten in het Zwin over tot de verbeurdverklaring van 13 andere Blankenbergsche booten, die aldaar hun haringvangst aan wal brachten. De schepen met al hetgeen aan boord was, netten, ankers, tuigage en visch, werden aangeslagen. Vaartuigen, ankers en vischtuig konden door de eigenaars tegen betaling van losgeld terug vrijgekocht worden. De aangeslagen haring, al te zamen 143 last ($\pm$ 143.000 kilo), werd op bevel van den « bailiff » van Sandwich verkocht en wel in tegenwoordigheid van Pieter Terninc, waarvan we weten dat hij in 1299 baljuw van Biervliet, dus grafelijk ambtenaar was. Dit laat het vermoeden wettigen, dat deze beslaglegging door de Engelschen als vergelding en vergoeding voor vroeger geleden schade bedoeld werd. Wat er ook van zij, de beide Blankenbergsche klaagschriften van 1297 zijn belangrijk voor de kennis van de Vlaamsche haringvisscherij in de tweede helft van de 13de eeuw. Ze leeren ons dat

de bemanningen van de visschersbooten tijdens het haringseizoen 8 à 15 koppen of vennooten van den stuurman, — dezen laatsten niet meegerekend, — bedroegen en dat de booten tot 16 last of ongeveer 16.000 kilo haring per vangst aan wal brengen konden. De cijfers van de gedooide en beroofde bemanningen op zee en in het Zwin, al te zamen ongeveer 60 stuurlieden met hun vennooten, volstaan reeds om een denkbeeld te krijgen van den stand van het Blankenbergsche visschersbedrijf op het einde van de 13de eeuw. Wat er na 1297 in Vlaanderen gebeurde, wordt door de vaderland-sche geschiedenis verteld. Het graafschap werd in 1300, na het vertrek van de Engelschen, volledig door Filips den Schoone in bezit genomen en bij Frankrijk ingelijfd. Twee jaar lang bleven de Franschen de baas, tot ze door den Guldensporen-slag uit Vlaanderen verjaagd werden. De strijd met Frankrijk werd, zooals men weet, na Gwijde's dood in gevangenschap (1305), voortgezet door Robert van Bethune, die eerst in 1320 te Parijs den vrede sloot. Gedurende het eerste kwart van de 14de eeuw liet ook de verstandhouding met Engeland nog steeds te wenschen over. De onveiligheid in de Noordzee nam onder invloed van den oorlog tus-schen de Engelschen en de Schotten nog toe. Op zee werden, zoowel door de Engelschen, als door de Vlamingen, steeds nieuwe wandaden bedreven. Reeds in 1302 zouden Blankenbergsche, Nieuw-poortsche en Lombardsijdsche visschers, van den

strijd tegen Frankrijk gebruik makend, Fransche of Engelsche schepen op zee aangevallen hebben. De Blankebergenaars betaalden in 1302, volgens de rekeningen van Brugge van dat jaar, als oorlogsbuit aan deze gemeente, de helft van de op-brengst van « viande goed » bestaande uit haring, huiden en 37 zakken wol, die ze hadden « ghewon-nen up die zee ». Nieuwpoortsche visschers van hun kant kaaptten de kogge « Emont de Fowic » van Plymouth en brachten het schip naar het Zwin op. De vijf goede steden van Vlaanderen (Brugge, Gent, Ieper, Rijsel en Dowaaï) deden evenwel te Sluis den eigenaar terug in het bezit van zijn vaar-tuig stellen. Voor deze en andere schade werden in 1303 zes Nieuwpoortsche stuurlui op last van de vijf goede steden te Brugge gevangengezet, terwijl de gemeente Nieuwpoort, die aansprakelijk gesteld werd, zich tot de betaling van een vergoeding van 3.000 Parijsche ponden aan de benadeelde koop-lieden verplicht zag. Om dergelijke redenen werden hetzelfde jaar acht stuurlieden van Lombardsijde veroordeeld tot de uitkeering van 100 Engelsche ponden aan Remonde Van der Broye, waarschi-jnlijk een Engelsch koopman, die op zee door hen aangevallen geworden was. Niettegenstaande de Vlamingen hoegenaamd niet van zeerooverij vrij te praten waren, toch moet de onveiligheid op zee niet zoozeer aan hen, dan wel aan de Engelsche vrijbuitერი en aan de economische moeilijkheden toegeschreven worden. De verschillende klaag-

schriften door zeelieden van Duinkerke, Nieuwpoort, Lombardsijde, Oostende, Blankenberge, Muide en Biervliet, langs den graaf van Vlaanderen om, bij den Engelschen koning ingediend, maken slechts gewag van beslagleggingen in Engelsche havens en aanvallen op zee in de periode 1302-'19. Een Blankenbergsche klaagbrief somt de namen op van een dertigtal stuurlieden, die in de jaren 1303 tot 1310 in de Engelsche havens Hartlepool, Whitby, Kirkley en Norwich, wegens beslaglegging op hun schip, netten, ankers en andere zaken en wegens betaling van losgeld schade leden of op zee aangevallen werden en soms dooden onder hun bemanningen te betreuren hadden. De onveiligheid op zee was vooral groot in de jaren 1309-'11. Er bleven ons voor deze periode de meeste klaagschriften bewaard. Volgens deze bescheiden werden er van een zevental Duinkerksche stuurlui, waarschijnlijk tijdens het haringseizoen 1310, niet minder dan vier met hun bemanningen in de haven van Whitby mishandeld, beroofd of aangevallen, terwijl twee andere stuurlui met hun vennoten te Ravenser schade ondervonden. Een tiental stuurlieden van Lombardsijde werden in de havens Kirkley, Harwich, Ipswich en Sandwich mishandeld, verloren er hun schip, gezouten haring en andere zaken of vonden tusschen Dover en Witzand in de schermutseling op zee den dood. Volgens een klaagschrift, dat onvolledig tot ons kwam, werden ook Nieuwpoortsche zeelieden in die jaren

door de Engelschen beroofd. Verschillende Vlaamsche visschersbooten werden door Engelsche oorlogsbodems op zee gepraaid, onder voorwendsel dat hun schepen in verstandhouding met de Schotten stonden. Het moet feitelijk toegegeven worden, dat de oorlog tusschen Engeland en Schotland aan de Vlamingen een uitstekende gelegenheid bood om aan zeerooverij te doen. In 1311 eischte Edward II schadevergoeding voor het verlies in September van het jaar voordien ondergaan door Robert Assheman, burger van Great-Yarmouth, vanwege een zevental stuurlieden van Blankenberge, Oostende, Lombardsijde, de Nieuwe IJde en Mardijk, die met hun vennoten het schip van den benadeeligde, de « Margarete de Gernemuth », overvallen, geplunderd en tot zinken gebracht hadden. Of de graaf er gevolg aan gaf, weten we niet, maar het valt te betwijfelen. De Engelsche vorst beantwoordde immers niet beter de verzoekschriften van Robert van Bethune. Deze eischte datzelfde jaar de teruggave van de schepen van een stuurman uit Oostende en twee stuurlieden uit Nieuwpoort, die in Juli 1311, volgens de klaagbrief van den graaf, vóór Berwick-on-Tweed, met hun vennoten gedood en wier vaartuigen naar Londen opgebracht werden. Edward II antwoordde (11 Sept. 1311) dat de genoemde stuurlui met hun bemanningen niet vóór Berwick, maar vóór Aberdeen tijdens kriegsverrichtingen tegen de Schotten, met wie ze in verstandhouding stonden, den dood vonden. De on-

veiligheid op zee bereikte in het jaar 1311, niet-tegenstaande tusschen Vlaanderen en Engeland geen oorlogstoestand bestond en de economische betrekkingen tusschen beide landen gehandhaafd bleven, een hoogtepunt. Op zeker oogenblik greep er zelfs voor « Crasdun » een kleine zeeslag tusschen Vlamingen en Engelschen plaats. Vandaar dan ook de talrijke en moeizame onderhandelingen, die, met het oog op de bestrijding van de zeerooverij, gevoerd werden. In Oktober 1310 moeten er tusschen Vlaanderen en Zeeland, in verband met de beveiliging van de haringvisserij, zekere besprekingen, waarvan we den inhoud niet kennen, plaats gegrepen hebben. We weten het omdat de vertegenwoordigers van Ieper er aan deel namen en in de Iepersche stadsrekening van 1310 een uitgave voorkomt voor degenen, « ki alerent outre en Zelande pour faire 1 acort entre les Flamens et de cheaus de Zelande de 1 haringhison ». Meer weten we over de onderhandelingen, die van 1310 af, tusschen den Engelschen koning en den graaf van Vlaanderen ondernomen werden en die, te minste voor de haringvisserij, gunstige uitslagen opleverden. Op 10 Juli 1311 inderdaad gaf Edward II aan de « bailiffs » van Great-Yarmouth opdracht alle vergeldingsmaatregelen tegen overzeesche visschers te staken. Visschersbooten, haringvangst en andere zaken mochten als vergoeding voor de schade, die Engelschen vanwege zeeroovers van het vasteland zouden opgelopen hebben, niet meer aangeslagen

worden. Vergeten we niet, dat een zeevisscherijcentrum als Yarmouth zijn bloei hoofdzakelijk aan het bezoek van de Vlaamsche, Zeeuwsche en Nederlandsche visschers te danken had. Nu deze zeelieden, uit vrees voor de zeerooverij, meer en meer achterwege bleven, werd de welvaart van de groote Engelsche visschershavens ernstig in gevaar gebracht. De onderhandelingen, die tusschen den Engelschen koning en den graaf van Vlaanderen gevoerd, evenals, de maatregelen, die aan weerszijden getroffen werden, konden evenwel de veiligheid op zee niet volledig herstellen. In de periode gaande van 1312 tot 1319 werden nog verschillende stuurlieden van Duinkerke, Nieuwpoort, Lombardsijde en Oostende met hun vennoten op zee of in de Engelsche havens mishandeld of gedood. Een Nieuwpoortsch klaagschrift van 1312 somt de namen van drie stuurlui op, die, samen met het grootste gedeelte van hun bemanningen, vóór Winchelsea en Dunwich in een schermutseling het leven lieten. Klaagschriften van lieden van Duinkerke, Lombardsijde en Oostende, die in 1318 en 1319 ingestuurd werden, maken slechts gewag van wandaden op zee of arrestaties van schepen en goederen in Engeland, vooral in de jaren 1314, 1317, 1318 en 1319. Op deze wandaden mag men zich evenwel niet blind staren. Het lag nu eenmaal in de gewoonte van den tijd, dat de meeste zeelieden terzelfder tijd aan zeevisscherij, koopvaardij en zeerooverij deden en, wegens opgelopen schade, zichzelf recht verschaffen.

De veiligheid op zee schijnt na 1320 eenigszins verbeterd te zijn. Tot aan het uitbreken van den Honderjarigen Oorlog (1337) konden de Vlaamsche visschers met grootere gerustheid dan in de voorgaande periode hun bedrijf in de Engelsche wateren uitoefenen. Wel is waar hadden de lieden van Nieuwpoort in 1324 tegen vrijbuiters van Yarmouth nog strijd te leveren, maar toen enkele jaren later, in 1327, opnieuw Nieuwpoortsche visschers, deze maal door zeeroovers van Sandwich en Winchester, vóór Boonen overvallen werden en hun schip moesten prijs geven, beloofde de Engelsche koning hun eischen tot schadevergoeding in te willigen en de goede verstandhouding verder te handhaven. Een nieuw tijdperk van onveiligheid op zee begon in 1337 met de uitbarsting van den Honderjarigen Oorlog tusschen Engeland en Frankrijk. De Kalesiaansche havenrekeningen leeren ons, dat de visschers dat haringseizoen zich in het Nauw van Kales niet dierven wagen. De Vlaamsche steden hielden zich eerst, in weerwil van hun graaf, die de partij van Frankrijk gekozen had, afzijdig (1337-'40) en schaarden zich daarna onder leiding van Jacob van Artevelde aan de zijde van Engeland (1340-'45). Dit liet de Engelschen in 1340 toe te Sluis de Fransche vloot te vernietigen. Enkele jaren later, in 1347, veroverden de Britten de havenstad Kales. Daardoor bekwamen ze de meesterschap in de Noordzee en het toezicht over den belangrijkste zeeweg tusschen hun eiland en

het vasteland, wat niet zonder gevolgen voor de Vlaamsche zeevisscherij zou zijn. Na den dood van Lodewijk van Nevers, die in 1346 in den slag bij Crécy in de rangen van de Franschen sneuvelde, kwam de nieuwe graaf, Lodewijk van Male, met Engeland op een veel beteren voet te staan. Hij sloot in 1348 met dat land den vrede van Duinkerke en verbeterde naderhand in aanzienlijke mate zijn goede verstandhouding met den Engelschen koning. Vandaar de verschillende tegemoetkomingen van Edward III tegenover de Vlaamsche visschers. De Engelsche vorst maakte in 1364, nadat hij tegen den uitvoer van gemunt goud en zilver uit zijn rijk maatregelen had moeten treffen, uitzondering voor de Vlaamsche zeelieden, die de jaarmarkt van Great-Yarmouth bezochten of de haven van Sandwich aandeden. Deze visschers kregen de toelating het geld, dat ze in deze beide havens door den verkoop van haring en andere visch wonnen, in alle vrijheid met zich mede te nemen. De Vlaamsche zeevisscherij moet zich onder de krachtige regeering van Lodewijk van Male snel van de vroeger geleden verliezen hersteld hebben. Toch ondervonden onze zeelieden van 1371 af opnieuw moeilijkheden in Engeland. In 1378 stuurden stuurliu van Nieuwpoort en andere Vlaamsche havens weer klaagschriften in nopens de schade, die ze vanwege Engelsche zeeroovers geleden hadden. De onlusten, die Vlaanderen tijdens de laatste jaren van de regeering van Lodewijk van Male teisterden, en

de inmenging van de Engelschen aan de zijde van Filips van Artevelde moeten eveneens op de zeevisscherij hun weerslag hebben gehad. Nieuwpoort, getrouw aan den graaf, werd immers in 1383, na den slag bij Westrozebeke (1382) en het mislukte beleg van Ieper, door de oproerige Gentenaars en de Engelschen ingenomen en verwoest. Na den dood van Lodewijk van Male (1384), bleven de betrekkingen tusschen Vlaanderen en Engeland onder de eerste Bourgondische hertogen, die een Franschgezinde politiek voerden, zeer gespannen. Tot een breuk tusschen beide landen kwam het evenwel niet, zelfs niet toen, tot tweemaal toe, in 1386 en 1387, de Franschen met de hulp van Filips den Stouten van uit Sluis een invasie in Engeland wilden ondernemen. De wapenstilstand, die in 1387 tot stand kwam, werd de volgende jaren regelmatig verlengd. Op dat oogenblik waren de Vlaamsche visschers er reeds toe gekomen de haring op zee te kaken. In 1396 werd het haringkaken wel is waar door den hertog verboden en eerst in 1399 opnieuw toegelaten, maar de visschers schijnen zich aan het hertogelijk verbod niet te hebben gestoord. Het haringkaken zou van de Vlaamsche zeevisscherij een bedrijf maken, waarmee voortaan op politiek en economisch gebied rekening diende gehouden te worden. De onveiligheid op zee bleef na 1387 zeer groot. Het waren evenwel nu niet meer zoozeer de Engelschen, dan wel de Vlamingen, en in de eerste plaats de

Vlaamsche visschers, die als zeeroovers van zich deden spreken. De ontwikkeling van de Engelsche lakenindustrie ten nadeele van de Vlaamsche en de vestiging van den Engelschen wolstapel te Kales (1365) liet de Vlamingen inderdaad toe op hun beurt ten nadeele van de Engelschen aan zeerooverij te doen. Het haringkaken bond hen immers niet meer zoozeer aan de Britsche havens. Op het einde van de 14de eeuw zien we dan ook Vlaamsche visschers van Grevelinge, Duinkerke, Nieuwpoort, Oostende, Sluis en Biervliet, onder leiding van Robert en Victor, bastaardzonen van Lodewijk van Male, schepen geladen met Engelsche lakens, wol of andere zaken en komende van Kales of Antwerpen, overvallen en plunderen. In 1404, jaar waarin die zeerooverijen hun toppunt bereikten, kaaptten Nieuwpoortsche zeelui verschillende hanzaschepen komende van Kales en geladen met 31 balen Engelsche wol. De drie leden van Vlaanderen (Gent, Brugge en Ieper) zagen zich verplicht de hanzekooplui voor het geleden verlies schadeloos te stellen en maatregelen tegen de zeeroovers te treffen. Toch werd de wapenstilstand tusschen Engeland en Vlaanderen onder de regeering van Jan zonder Vrees (1405-'19) van 1406 tot 1419 ieder jaar regelmatig verlengd. De hertog kon in 1408, voor het eerst in de geschiedenis van de diplomatieke en economische betrekkingen tusschen Vlaanderen en Engeland, van den Engelschen koning de uitdrukkelijke erkenning van de vrijheid

van vischvangst ten voordeele van de Vlamingen bekomen, wat zeker pleit voor de vlucht, die de Vlaamsche haringvisserij en het haringkaken op dat oogenblik reeds genomen had. In het verdrag, dat in dat jaar tusschen beide vorsten gesloten werd, verbond men zich bovendien van beide kanten alles in het werk te stellen, niet alleen om de zeeschuimers en gelukzoekers van alle slach in elkaars havens het in- en uitvaren te ontzeggen, maar ook om de visschers, die er een toevlucht kwamen zoeken, goed te ontvangen. De jaarlijksch verlengde wapenstilstand werd echter noch door de Engelschen, noch door de Vlamingen geëerbiedigd. Steeds opnieuw zeerooverijen, moordpartijen op zee, beslagleggingen en andere mishandelingen, waaronder de kooplui en de visschers van beide naties te lijden hadden. Op het einde van de regeering van Jan zonder Vrees, in 1418, stuurden handelaars van Londen, Scarborough, Whitby en andere Engelsche havens aan den hertog een lange lijst van klachten nopens wandaden op hen gepleegd door visschers van Nieuwpoort, Lombardisjde, Walravensijde en Oostende in de periode van 1403 tot 1418. De hertog zag zich verplicht in zijn visschershaven dienaangaande een grondig onderzoek in te stellen, maar dit leverde zeer weinig op. Tot een goede verstandhouding met den Engelschen koning kwam het in 1420, toen de nieuwe hertog, Filips de Goede, door het verdrag van Troyes zich aan de zijde van de Britten in den

strijd tegen Frankrijk (Honderjarige Oorlog 1337-1453) schaarde. Reeds na enkele jaren deden zich nochtans opnieuw economische moeilijkheden voor. Deze konden evenwel de verdere vlucht van de Vlaamsche haringvisserij niet meer beletten. Filips de Goede liet in 1420 officieel het haringkaken toe en plaatste van dat oogenblik af dit bedrijf onder het toezicht van de regeering. In 1433 erfde hij de graafschappen Holland en Zeeland, die voortaan, samen met Vlaanderen, onder één vorst en één centraal bestuur, met elkaar vereenigd bleven. Met deze beide belangrijke feiten begon de groote bloeiperiode van de Vlaamsche haringvisserij, waarvan de geschiedenis één is met die van de Hollandsche en Zeeuwsche visschersbedrijven.

IV. DE KALESIAANSCH HARING- VISSCHERIJ

In tegenstelling met Boonen, bleef Kales, na zijn afscheiding van het graafschap Vlaanderen in 1191, als visschersplaats grootendeels zijn Vlaamsch karakter bewaren. Op historisch gebied is Kales de eenige Vlaamsche havenstad, waarvan de oudste stads- en havenrekeningen uit de middeleeuwen, althans gedeeltelijk, behouden gebleven zijn. De Kalesiaansche stadsrekeningen klimmen inderdaad op tot 1268, in tegenstelling met de Nieuw-

poortsche, die eerst van 1388 af, en de Oostendsche, die slechts van 1404 af, bewaard bleven. Uit haar oudste stadsrekeningen blijkt dat de gemeente Kales in de 13de eeuw op het haringbedrijf twee belastingen hief, één, die als « portdeel » of vrijwillige bijdrage aan de stad en een ander, die als « maltota » of eigenlijke belasting beschouwd werd. We kennen de cijfers van de opbrengst van beide heffingen voor het jaar 1278. Het « portdeel » bracht toen 324 mark op en werd ontvangen door « Petrum Waels, Johannem Stier en Henricum del Zande », drie van de toenmalige schepenen, en de « maltota » leverde 693 pond op en werd geïnd door « Eustachium Anseel, Engeranum d'Arras... et Thomas Lantshere ». Men lette op de Vlaamsche familienamen van deze Kalesiaansche burgers. Bij gebrek aan nadere gegevens kunnen deze cijfers evenwel niet geïnterpreteerd worden. Het tarief van het « portdeel » en van de « maltota » zijn inderdaad niet gekend. Het tamelijk aanzienlijk bedrag van de opbrengst van beide belastingen wijst op een bloeiend haringbedrijf. Van groot belang voor de geschiedenis van dit bedrijf zijn de Kalesiaansche haven- en baljuwsrekeningen van 1300 tot 1347. De havenrekeningen of « comptes de la boîte », die in het Fransch gesteld zijn en de inkomsten van de graven van Artezië in de haven van Kales opsommen, zijn eenig in hun aard voor een Vlaamsche havenstad in de 14de eeuw. Zij geven een uitvoerige opsomming van de ingekomen

vaartuigen met naam, plaats van herkomst en naam van den stuurman, van de ontscheepte goederen en van de bedragen van de betaalde havengelden en tollén. Ze leeren ons, dat Kales in de eerste helft van de 14de eeuw aangedaan werd, alhoewel onregelmatic, door schepen van Grevelinge, Duinkerke, Nieuwpoort, Lombardsijde, Oostende, Blankenberge, Sluis, Brugge en Antwerpen. Zoo ontscheepten de laatste maanden van het jaar 1330 verschillende Duinkerksche en Blankenbergsche visschers er al tezamen zoowat 55.000 stuks makreel. « Clay le Woluf » (Nicolaas de Wolf), stuurman van Lombardsijde, bracht er in 1332 zes last gezouten haring uit Noorderver aan wal. We vinden er o.a. de Vlaamsche schepen « le nef Sinte Catheline de Gravelinghes » (1345), « le Nicolaz de Nieuwport » (1345), « le Suihewin » (Zwin) van Sluis, « le nef Jehan de le Hest » van Antwerpen, evenals de Vlaamsche stuurlieden « Laour Kece-naire » (Louwer Kesenare) van Blankenberge en « Guis Dikare » van Duinkerke (1330). De « comptes de la boîte », die drie maal 's jaars afgesloten werden, sommen ook de hoeveelheden verhandelde verse haring op, samen met de namen van de handelaars, die de voor deze visch verschuldigde tollén betaalden. Onder deze rekeningen zijn degene, die op « Chandeleur » (2 Februari) van ieder jaar, d.i. na het haringseizoen, ingediend werden en de cijfers van den geregistreerden verkoop van verse haring tijdens de jaarlijksche

periodes 1 November-2 Februari bevatten, voor de kennis van de haringvisserij in het Nauw van Kales de belangrijkste. Volgens deze « comptes », werden voor het haringseizoen van de jaren 1313-'14, 1319-'20 en 1328-'29 respectievelijk een verkoop van 750 last, 550 last en 778 last haring geboekt. Het hoogste cijfer, welke in de rekeningen van « Chandeleur » voorkomt, is dit voor het haringseizoen 1320-'21, toen de geregistreerde verkoop tot 1010 last steeg. Dit waren nochtans recordcijfers. Over het algemeen waren de cijfers voor het termijn 1 November-2 Februari lager dan 500 last. Rekening houdend met de versche haring, die ieder jaar vóór 1 November en na 2 Februari door de visschers aangevoerd werd, mogen we wellicht met den heer M. J. Chavanon aannemen, dat de gemiddelde jaarlijksche opbrengst van de Kalesiaansche haringvisserij 800 à 800 last, d.i. 800.000 à 900.000 kilo haring bereikte. Ook het aantal booten, die jaarlijks van uit Kales aan de haringkampagne deelnamen, kunnen we, dank zij de gegevens van de Kalesiaansche baljuwsrekeningen, approximatief bepalen. In de eerste helft van de 14de eeuw deed de graaf van Artois in zijn Kalesiaansche haven op de visschersbooten twee belastingen heffen, die slechts éénmaal per haringseizoen betaald moesten worden : de « chincaisne » en de « herenc le comte ». De eerste was een haven-geld van 5 schellingen en 4 denieren verschuldigd door de booten van over Boonen en door andere

vreemde vaartuigen, die tijdens het haringseizoen, meer bepaald tusschen 29 September en 31 November, de haven van Kales als aanlegplaats gebruikten. Ze werd jaarlijks aan den meestbiedenden aannemer verpacht. De pachtsommen bedroegen in 1321, 1327 en 1333 respectievelijk 70 pond, 70 pond en 78 pond. Om gedekt te worden, moesten die sommen ten minste op 260 à 280 vreemde booten, die de « chincaisne » betaalden, verhaald worden. Dit waren evenwel recordcijfers. De gemiddelde jaarlijksche pacht som van de « chincaisne » bedroeg slechts $\pm$ 50 pond, som welke minstens op een 200 tal booten diende verhaald te worden. Dit laatste cijfer is nog aanzienlijk. De « herenc le comte » werd, evenals de « chincaisne » ieder jaar verpacht. Het was een recht van 5 schellingen verschuldigd door de haringbooten van Kales en omgeving. In het begin van de 14de eeuw bereikte de pacht prijs meermaals 24 pond, hetgeen veronderstelt, dat minstens 96 vaartuigen aan de betaling ervan voldeden, maar dit was een recordcijfer. Het gemiddelde bedrag, waartegen de « herenc le comte » jaarlijks verpacht werd, bedroeg slechts 8 pond, som, die om voor den pachter gedekt te zijn, op minstens 30 booten diende verhaald te worden. We mogen dan ook aannemen, dat ieder jaar te Kales gemiddeld 30 à 90 inlandsche en 200 à 300 vreemde, vooral Fransche visschersbooten van over Boonen, aan de haringkampagne in het Nauw van Kales deelnamen. Voor de andere vis-

schershavens bezit men geen dergelijke statistieken, maar stellig stonden Grevelinge, Duinkerke en Nieuwpoort, wat den haringaanvoer betrof, veel hooger dan Kales. Deze haven kan op gebied van de zeevisscherij wellicht nog het best vergeleken worden met Blankenberge, welke in 1297 eveneens minstens 60 booten in haar flottielje telde. Te Kales werden door de visschers ook groote hoeveelheden makreel, kabeljauw en andere visch aan wal gebracht, maar over dezen aanvoer zijn we niet zoo goed als over de haringvangst ingelicht. Door de havenrekeningen kennen we ook de namen van degenen, die zich in deze stad met den vischhandel bezig hielden. Onder deze lieden zijn er zeer veel die Vlaamsche familienamen dragen als Thumas Armwiif, Jehan Salman, Eustace Keyzer, Jehan Dauward, Jehan Drossate, Jehan Witinc, Baudin d'Ostende, Jehan Coene, Simon Minnes, Jehan Le Riemacre, Jehan Neuds, Jaque de Hikelberghe, Jehan Dotschap, Henri Ricart, enz. (1320). Dit Vlaamsch karakter van de Kalesiaansche visschersbevolking vinden we ook in de haven- en baljuwsrekeningen terug, die talrijke termen uit de Kalesiaansche visscherstaal bevatten, o.a. « estirman » (stuurman), « nortlant » (noordland of noordover), « espreдингhe » (spreiding van de netten) en « moerwater » (recht op het visschen in de Kalesiaansche watergangen). Kales werd in 1347, in het begin van den Honderdjarigen Oorlog, door de Engelschen op de Franschen veroverd. Het ver-

lies van deze haven was voor de Vlaamsche visscherswereld zeker niet zonder beteekenis. De stad hield inderdaad op een Vlaamsche visschersplaats te zijn. Ze werd immers door haar oude bevolking ontruimd en opnieuw met Engelsche onderdanen bevolkt. De Engelsche regeering voerde bovendien vóór de Kalesiaansche kust het principieel van de onschendbaarheid van de territoriale wateren in. In 1385 werd, als gevolg daarvan, tusschen Kales en Boonen een overeenkomst gesloten, waardoor de visschers van deze beide havens in de mogelijkheid gesteld werden in elkaars kustwateren de haringvangst en andere zeevisscherijen te beoefenen, mits op een afstand van minstens één mijl van land te blijven. Niettegenstaande dit akkoord, moesten de Boonensche visschersbooten in het Nauw van Kales door konvooischepen beschermd worden. Langs de andere zijde van Kales was de verhouding tot de Vlaamsche visschers niet beter. Dezen zagen zich meermaals op zee vóór Kales door de Engelschen opgehouden en hun schepen naar deze haven opgebracht. Op deze wijze werden, volgens de stadsrekening van Oostende van 1403, in dat jaar een Oostendsch stuurman en zijn vennoten te Kales « gherensonert » en gevankelijk naar Engeland overgebracht. Voortaan reikte het eigen terrein van de Vlaamsche visschers slechts nog tot aan Grevelinge.

V. VAARTUIGEN, BEMANNINGEN EN NETTEN IN DE HARINGVISSCHERIJ

Van de verschillende scheepstypen, die in de middeleeuwen in de zeevisserij in gebruik waren, is niet veel geweten. De keure van Nieuwpoort van 1163, aan wier echtheid geenszins getwijfeld kan worden, maakt gewag van de « buza » als van een schip, dat voor de haringkampagne in de Vlaamsche Zee gebruikt werd. Die vermelding staat echter op zichzelf, zoodat alle verdere bijzonderheden over de Nieuwpoortsche « buza » ontbreken. We mogen ons nochtans afvragen hoe die visschersboot er kan hebben uitgezien. In de 13de eeuw werden voor de haringkampagne in het Nauw van Kales vooral open booten gebruikt. Dit blijkt uit de toltarieven van Kales, die gewagen van « quelconque nef alant en pescherie as harens, aians banches parmis les 2 coustez de la nef passans », en uit deze van Duinkerke (1254), die de visschersvaartuigen indeelen in booten voorzien van vier zitbanken (« virbanket »), van tien banken en een halve bank en van meer banken. Deze haringbooten, die zoowel door middel van het zeil als van de riem voortbewogen werden, boden ongetwijfeld een groote gelijkenis met de vroegere vaartuigen van de Saksen, de Friezen en de Noormannen. Hun draagvermogen bedroeg, volgens een Boonensch gegeven, ongeveer 10 last haring, d.i. $\pm$ 10.000 kilo visch. Zulk een open

boot kan ook de Nieuwpoortsche « buza » geweest zijn. De term « buza » komt trouwens, op dezelfde wijze geschreven, ook in het Oud-Noorsch voor. In de 13de en 14de eeuw wordt er van dit schip in de zeevisserij geen melding meer gemaakt, maar toch mogen we aannemen, dat het nog steeds bestond. De naam « de Buysere », die we kort na 1300 als familienaam van een Oostendsch haringvisscher aantreffen, is daarvan wellicht een bewijs. We mogen zelfs de vraag stellen of de « buza » niet het schip was, waaruit zich in de 15de eeuw de gekende haringbuis ontwikkelde. In de haringvisserij in de Britsche wateren werden inderdaad grootere booten gebruikt. Zooals blijkt uit de klaagschriften van de Vlaamsche visschers, konden deze schepen een lading bergen van meer dan 20 last haring, benevens andere visch en allerhande benodigheden als bedden, kleederen, wapens, eetwaren, ketels, potten, ankers, netten, zout en andere zaken ten behoeve van de bemanning en de vischvangst. We mogen dan ook veronderstellen, dat ze behoorden tot een scheepstype welke, den overgang tusschen de « buza » en de haringbuis vormde. Het is wellicht dat type van vaartuig, dat op de Nieuwpoortsche stadszegels uit de 13de en 14de eeuw afgebeeld staat. Deze zegels toonen ons een schip in klinkbouw voorzien midscheeps van één mast met enkele ra en vierkantig zeil, van een achterkasteel en van een roer, dat langs stuurboord hangt (op de foto langs

bakboord afgebeeld). Dit scheepstype kan zeker niet met de kogge of het gekende middeleeuwsch koopvaardijship met hoogen boord vereenzelvigd worden. Voor zoover we konden nagaan, werden in de zeevisserij in de 14de eeuw geen koggen gebruikt. Over de andere visschersbooten als slabbaarts en hoekers, waarvan in de dertiendeuwsche documenten gewag gemaakt wordt, vernemen we, buiten de eenvoudige vermelding, nog minder dan over de haringbooten. We mogen evenwel aannemen, dat het vaartuigen waren, die weinig van het type van de open visschersboot afweken. De slabbaart was, volgens een Nieuwpoortsche getuigenis van 1247, een klein bootje, dat met de groote visschersvaartuigen medegevoerd kon worden en bij het opsporen van de haringscholen diensten bewees. Ze bood ten hoogste aan vijf inzittenden plaats. De hoeker was een boot van kleinen omvang, waarmede de visschers « peskasent hors de la saison des herenghisons » (1269). Hij ontleende zijn naam aan de hoekwantvisserij, voor dewelke men hem gebruikte. Uit den middeleeuwschen hoeker moet zich in de 15de eeuw het gekende type van visschersvaartuig van dien naam ontwikkeld hebben.

Gedurende de haringkampagne waren de visschersbooten volgens hun grootte en volgens de reis bemand. Naar een Nieuwpoortsch reglement voor de heffing van het haringtiend van 1247, schommelde het aantal manschappen van minder

dan 7 tot meer dan 13 man. Concrete voorbeelden uit het begin van de 14de eeuw leeren ons, dat voor de haringvangst in de Britsche wateren het aantal koppen per boot meer dan 20 man bedragen kon. Deze talrijke bemanning wordt verklaard niet alleen door de onveiligheid op zee, maar ook door de wijze waarop de haringboot uitgerust en de manier waarop de haringvisserij beoefend werd. De uitreiding gebeurde inderdaad door middel van vennootschap. De stuurman, die over het algemeen terzelfder tijd de eigenaar van de visschersboot was, deed voor de levering van de talrijke haringnetten beroep op zijn gezellen of « volghers ». Dezen waren dus niet zijn knechten, maar zijn medewerkers of « vennooten ». Ieder vennoot moest minstens twee netten medebrengen. In ruil voor den gepresteerden arbeid en in evenredigheid met het aantal geleverde netten, mocht hij dan ook op een gedeelte van de gemaakte winst aanspraak maken. Deze vennootendeelen of « manspaarten » werden op het einde van het haringseizoen, na afrekening tusschen den stuurman en zijn gezellen, aan deze laatsten uitgekeerd. Dit gebeurde te Nieuwpoort, volgens een reglement van 1247, omstreeks midden November. Terzelfder tijd als de afrekening greep de uitkeering van het haringtiend aan de parochiale geestelijkheid plaats. Het vennootschap in de haringvisserij bleef aan de kust van Vlaanderens westhoek tot vóór den oorlog 1914-'18 in gebruik. De bemanning van een haring-

boot was toen veel minder talrijk, ze telde slechts 4 à 5 koppen, maar ieder man bracht 8 tot 10 netten mee. De haring werd gevangen door middel van een lange reeks drijfnetten, die recht in het water hingen en allen samen de vleet vormden. In de middeleeuwsche haringvisserij ging men op dezelfde wijze te werk. Ieder boot beschikte over een veertigtal netten. Concrete voorbeelden uit het begin van de 14de eeuw toonen ons, dat sommige vaartuigen in de haringkampagne in de Engelsche wateren over 75 netten beschikten. Zulk een vleet van haringnetten was zeer lang. Zoo begrijpt men waarom de visschers voor het drogen er van groote velden noodig hadden. Te Kales hadden de haringvisschers dan ook voor de « espreдингhe » van hun netten in de duinen aan de grafelijke tollenaars een tol van 12 denieren per vleet te betalen. Daar van de gebruikte netten de grootte van de gevangen haring afhing, werd reeds zeer vroeg, om misbruiken in de haringvangst tegen te gaan, de breedte van de mazen gereglementeerd. Dit gebeurde in Frankrijk en wellicht ook in Vlaanderen reeds in de 13de eeuw. In 1291 verbood een verordening van Filips den Schoone « de pescher avec engins de file de quoy la maille (n ait) la moule d un gros tournois d argent (zilverstuk) », verbod dat in 1326 door koning Karel IV vernieuwd werd en o.a. te Boonen nageleefd moest worden.

De invoering van het haringkaken zal in den bouw en de uitreiding van de visschersbooten zulke

grondige wijzigingen teweegbrengen, dat het middeleeuwsche vennootschap alleen nog in de kleine zeevisserij zal blijven voortbestaan.

VI. DE KERK EN DE HARINGVISSCHERIJ

In de middeleeuwen speelde de kerk een voorname rol in de economie. Ze trad vooral in den landbouw actief op en eischte van de bevolking van haar domeinen en parochiën talrijke diensten en bijdragen. De meest verspreide kerkelijke belasting was het tiend, dat door de cijnsplichtigen meestal in natura, d.i. in landbouwproducten, maar ook in geld gestort werd. In het bisdom Terwaan waren de visschers van de landstreek tusschen Boonen en Nieuwpoort aan hun parochiale geestelijkheid haringtienden verschuldigd. Deze tienden waren te betalen door de bemanningen van de visschersbooten, die aan de haringkampagne deelgenomen hadden, en werden naar de gemaakte winsten berekend. Dit gebruik bestond reeds in de 11de eeuw aan de kust van het Boonensche. De zeelieden betaalden er jaarlijks, na de haring- en makreelseizoenen, aan de abdij Sint-Wulmar een tiend uit, dat de helft bedroeg van wat in elke boot als aandeel in de winst aan ieder vennoot van den stuurman toekwam. Van elke gevangen walvisch hadden ze bovendien, eveneens als tiend, een stuk vleesch uit den staart af te staan. Aan

het overig gedeelte van de kust van Vlaanderens westhoek werd de betaling van het haringtiend eerst op het einde van de 12de eeuw verplichtend gemaakt. De langdurige tegenstand van de visschersbevolking tegen deze heffing laat vermoeden, dat het aldaar de plotselinge invoering van een feodaal gebruik gold. De abdij Sint-Bertwin te Sint-Omaars was de eerste, die, in 1179, van paus Alexander III het nieuw voorrecht wist te verwerven. Met de toelating van den graaf van Vlaanderen, Filips van den Elzas, wou ze tot de heffing van het tiend overgaan in de parochiën waarover ze de zielezorg had, namelijk in de visschersplaatsen Kales, Peternesse, Sint-Folkwin, Grevelinge, Sint-Niklaas en Loon, maar stuitte daarbij onmiddellijk op het verzet van de bevolking. Hetzelfde jaar nog kwam het te Kales tot relletjes, waarbij twee monniken van de abdij Sint-Bertwin in de kerk een toevlucht moesten zoeken en slechts dank zij de tusschenkomst van een ridder van een gewissen dood gered konden worden. Het gevolg van dit oproer was een persoonlijk ingrijpen van graaf Filips, die het jaar daarop aan de Kalesiaansche bevolking, als straf, een zware boete oplegde. Van de betaling van het haringtiend kwam er echter, niettegenstaande verschillende aanmaningen van den paus (Lucius III, 1181-'85), den aartsbisschop van Reims en den bisschop van Terwaan, voorloopig niet veel terecht. In 1183 werden de pogingen tot invoering van het haringtiend op het overig ge-

deelte van de kust van het bisdom Terwaan voortgezet. Deze keer hadden ze meer kans tot slagen, gezien de graaf zelf voor de toepassing van het nieuw gebruik instond. Dat jaar ontvingen de abdij O. L. V. van Kapelle te Mark, de abdij van Sint-Winnoksbergen en de abdij Sint-Niklaas van Veurne hetzelfde voorrecht als de abdij Sint-Bertwin in de parochiën, waarover ze respectievelijk de zielezorg hadden. De eerste te Ooie en te Mark, de tweede te Mardijk, te Duinkerke, te Sinte, te Tetegem, te Zuidkote en te Gijvelde, en de derde te Oostduinkerke en te Nieuwpoort. Eerst omstreeks 1190 nochtans, blijken de visschers van Grevelinge, Kales en Peternesse, en wellicht ook van de andere kustplaatsen, er toe gekomen te zijn aan hun nieuwe verplichtingen te voldoen. Alle moeilijkheden waren evenwel nog niet uit den weg geruimd. De zeelieden poogden door middel van valsche aangifte in zake de gemaakte winsten de betaling van het haringtiend gedeeltelijk te ontduiken. In 1209 reeds moest de abdij van Sint-Winnoksbergen aan de stuurliu van Mardijk een akkoord opleggen nopens de wijze waarop de eerlijke uitkeering van het tiend zou gecontroleerd worden. Gezien de bereikte resultaten, wou het kapittel van Sinte-Walburga van Veurne op haar beurt, met toestemming van den paus, te Oostduinkerke en te Nieuwpoort haringtienden heffen. Deze keer zouden de pogingen tot onderwerping van de visschers mislukken. De weerspannigen

werden een eerste maal in 1217 door de pauselijke rechters tot betaling van het tiend veroordeeld. Dit leverde evenwel niets op. Toen het geschil lang genoeg aangesleept had, kwam het in 1235 te Nieuwpoort tot een oproer, waarbij twee geestelijken gedood en één klerk zwaar gewond werden. De afstraffing was zeer zwaar. Een scheidsrechtelijke commissie aangesteld door gravin Johanna en den bisschop van Terwaan veroordeelde de gemeente Nieuwpoort het jaar nadien tot een reeks boeten, kerkelijke stichtingen en bedevaarten, maar het haringtiend, dat door de visschers aan het Sinte Walburgakapittel verschuldigd was, werd afgeschaft. Vijf en twintig onder de grootste schuldingen, waaronder enkele schepenen, moesten een bedevaart van één jaar over zee ondernemen. Alvorens te vertrekken hadden ze een « solemnele processie » te houden in de bisdommen Terwaan, Doornik en Atrecht en aldaar al tezamen zoowat 27 kerken te bezoeken, waaronder dezen te Grevelinge, Kales, Witzand en Boonen. De boetelingen moesten « berrevoets ende alleenelick gekleet met hunlieden onderkleederen, dragende roeden ende opseggende den Miserere mei, Deus » de « discipline » ontvangen. Honderd andere voorname burgers van de stad moesten, op straf van confiscatie van hun goederen, dezelfde processie doen. De gemeente Nieuwpoort zelf had een kapel op te richten en missen te bekostigen tot lavenis van de zielen van de gedooide geestelijken. Deze stichting

moest met een rente van 15 pond begiftigd worden. Daarnaast moest de gemeente nog twee andere renten bekostigen, één van 10 pond voor de stichting van een kapel in het klooster van Waasten en een ander ten voordeele van het toen pas te Roesbrugge gestichte nonnenklooster. De bloedverwanten van de vermoorde geestelijken moesten daarenboven door de betaling van een zoengeld schadeloos gesteld worden, terwijl de gewonde klerk eveneens schadevergoeding tot een beloop van 50 pond moest bekomen. Het haringtiend mocht voor een som van 340 pond, die voor de bekostiging van een rente dienen moest, afgekocht worden. Alle inwoners van Nieuwpoort van de ouderdom van 14 tot 60 jaar moesten zweren geen kwaad aan de geestelijken van de Sinte-Walburgakerk te berokkenen, noch, uit wrok voor het gevelde oordeel, zich te wreken. Gansch in den trant van den tijd, onderwierp de gemeente Nieuwpoort zich aan dit zwaar vonnis. Eén straf deed de Nieuwpoortenaars nog lang aan hun opstand herinneren. De Nieuwpoortsche gemeente werd inderdaad ook gedwongen tot het bekostigen van den bouw van een grafelijken dwingburcht, waarvan de grachten door de burgers zelf gegraven moesten worden. We weten niet hoe die versterking er uit zag, maar het staat vast, dat ze slechts weinige jaren dienst kan hebben gedaan. Reeds in 1241 deed gravin Johanna afstand van haar recht Nieuwpoort onder dwang te houden. Wat na 1241 met den «burg» gebeurde,

is niet goed geweten. Vermoedelijk werd de versterking gesloopt. De opgeworpen hoogte of «mote» waarop ze stond met den omliggenden grond bleef grafelijk bezit en droeg nog verschillende eeuwen de naam «burg» of «burgwal». De term «burg» werd tot aan de Fransche revolutie gebezigd voor een hoekje van de stad dat paalde aan de markt en de Potterstraat. Eerst in 1247, door een overeenkomst met de abdij Sint-Niklaas van Veurne, legde de gemeente zich bij een geregelde betaling van het haringtiend neer. Het tijdperk, dat voor de heffing van het tiend in aanmerking kwam, viel samen met het haringseizoen in de zuidelijke Noordzee : het ging van 29 September tot 18 November. Wat voordien en nadien door de visschers gevangen werd, was niet aan de heffing onderhevig. Het haringtiend bedroeg voor een bemanning van meer dan 11 vennoten één volledig «manspaart» of aandeel in de winst, dat aan ieder vennoot toekwam. Voor een bemanning van 7 tot 11 koppen bedroeg het de helft en voor één van minder dan 7 koppen het vierde van zulk een manspaart. Te Mardijk, en waarschijnlijk ook te Nieuwpoort, waren de stuurlieden verplicht persoonlijk het tiend aan de monniken te overhandigen, somtijds in tegenwoordigheid van één of twee hunner vennoten, indien men hen niet vertrouwde, en steeds onder eed. Te Mardijk traden vier beëdigde stuurlui, door de abdij aangesteld, als controleurs op. Het haringtiend werd, zooals alle

kerkelijke tienden, verdeeld in drie deelen. De abdij, waarvan de visschersparochie afhing, behield een derde. De twee andere derden gingen, het eene naar de kerkfabriek of den pastoor, het andere naar het armbestuur of den «disch» van de parochie, waar het tiend geheven werd. Voor de kerken aan de Vlaamsche kust was deze geldelijke toelage de voornaamste bron van inkomsten. Het kon nochtans gebeuren, dat de haringvangst tijdens het eigenlijk seizoen weinig of niets opbracht, zoodat de visschers moeilijk een tiend konden afstaan. Dit kon een gevolg zijn van zuiver natuurkundige omstandigheden, zooals in 1218, toen de visschers van Grevelinge zich bij de abdij van Sint-Bertwin verontschuldigten dit jaar geen tiend te kunnen betalen, zoogezegd omdat de hevige vorst de haringvisserij vóór en tot Sint-Maartensdag (11 November) verhinderd had. In het begin van de 14de eeuw blijken het de economische moeilijkheden met Engeland en de politieke gebeurtenissen in Vlaanderen te zijn geweest, die den normalen gang van de haringvisserij stoorden. In 1306 bekwamen de Nieuwpoortsche stuurlieden, die, evenals alle andere Vlaamsche zeelieden, onder deze storingen te lijden hadden, van graaf Robert van Bethune, de kwijschelding van de tienden, die ze de laatste jaren schuldig gebleven waren. Op het einde van de 14de eeuw kwam men er toe bij de heffing van het haringtiend geen rekening meer te houden, noch met het aantal vennoten van den stuurman, noch

met het tijdperk waarin de haringvisserij plaats greep, noch met het al of niet afwerpen van een voldoende winst. In 1399 werd tusschen de abdij Sint-Niklaas van Veurne en de Nieupoortsche stuurlui overeengekomen, dat dezen voortaan, van ieder pond parisis verkregen door den verkoop van verse haring, 18 denieren, d.i. 7,5 %, zouden afstaan. Als vergoeding voor de gestorte tienden, vierde de geestelijkheid aan de kust gedurende het haringseizoen dagelijks drie missen voor het heil van de visschers op zee. Indien de zeelieden door een ramp getroffen werden en er dooden te betreuren vielen, werd er aan de nagedachtenis van de slachtoffers een reeks missen (tricenarium) opgedragen, zooals dit aan de afgestorven geestelijken en monniken te beurt viel. Het haringtiend, ook nog « helich deel » te Nieuwpoort genoemd, bleef bestaan tot aan de Fransche revolutie. Te Boonen werd dit « part de dieu » door de visschers nog in de 19de eeuw aan het gasthuis toegekend, een bewijs van de getrouwheid van de visschers aan een eeuwenoude traditie.

VII. HARINGAANVOER EN HARING- GEBRUIK

Met de opkomst van de steden, waar de bevolking niet van landbouw, maar van nijverheid en handel leefde, ontstond er voor de middeleeuwsche

maatschappij, vooral in het dichtbevolkte Vlaanderen, een moeilijke bevoorradingskwestie. Er was in de middeleeuwen nog geen spraak van een uitgebreiden internationalen handel in levensmiddelen, zooals die nu bestaat. Was er gebrek aan een bepaald voedingsartikel in een streek, bijvoorbeeld gebrek aan graan als gevolg van oorlog, overstroming, mislukten oogst, economische crisis of andere rampen, dan beteekende dit meestal den hongersnood voor een groot gedeelte van de bevolking. De aardappel, een van de hoofdbestanddeelen van onze hedendaagsche voeding, was in de middeleeuwen evenmin gekend, als de talrijke koloniale waren, die we heden dagelijks gebruiken. Nochtans waren er toen reeds enkele voedingswaren, die het voorwerp van een handel tusschen de landen van West-Europa uitmaakten, namelijk de wijn, het graan, het zout en ook de haring, vier onmisbare bestanddeelen van de middeleeuwsche voeding. Met groote hoeveelheden in zee gevangen en aan wal gezouten, werd de haring tot in de verste uithoeken van het binnenland aan den man gebracht. Samen met de melk, de boter, de kaas, het brood en het vleesch, maakte de haring de gewone voeding van den middeleeuwer uit. Met evenveel genoeg werd ook makreel, walvischvleesch en de meeste andere vischsoorten gegeten. Haringen werden voor de vasten, gelijk op onze dagen aardappelen voor den winter, ingeslagen. De haring was, zooals een middeleeuwsch leerboek

van omstreeks 1125 (Liber Floridus Lamberti) het zoo treffend uitdrukt : « een vischje, dat men uiterst gemakkelijk kan inzouten en op die wijze voor een langen tijd verduurzamen ». De visch, en in de eerste plaats de haring, had dus voor de middel-eeuwsche maatschappij een beteekenis, die ze heden in ons land niet meer heeft. Dit verklaart het vroege ontstaan in onze gewesten van een zeevisscherij, die voor den handel werkte, en van een vischhandel, die tot ver in het binnenland het versche en verduurzaamde product op de markt bracht. Op dezen handel, zooals op alle handelsverrichtingen met roerende goederen, drukten allerlei tollën geheven vooral door den graaf, maar ook door sommige groote abdijen en feodale heeren. Het zijn de tarieven van deze tollën, die ons de eerste inlichtingen over den vischaanvoer in de kusthavens en den vischhandel in het land verschaffen. De oudste sporen van een handel in visch in onze gewesten treffen we in het begin van de 11de eeuw in Zuid-Vlaanderen aan. Volgens de tarieven van de tollën geheven door de abdijs Sint-Vaast te Atrecht (1024), werden in deze stad toen reeds groote hoeveelheden visch aangevoerd en verhandeld. Dit blijkt uit de schaal waarop de taxatie plaats greep : haring, pladijs en kabeljauw werden er getaxeerd per wagen, walvischvleesch per honderd porties en paling per « pisa ». Andere vischsoorten als steur, zalm en meerzwin, die zeldzaam en duur waren, werden per stuk belast.

De aanvoer van deze verschillende soorten visch wijst op een geregelde zeevisscherij, die als uitgangspunt de Vlaamsche kust aan het Nauw van Kales moet gehad hebben. Boonen wordt inderdaad in het midden van de 11de eeuw als aanvoerhaven van haring, makreel en walvischvleesch vermeld en Grevelinge omstreeks 1100 als centrum van de haringvisscherij (1108). In de Vlaamsche steden van het binnenland werd de aangevoerde haring en visch meestal op de markt onder toezicht van de gemeenteverheid publiek verkocht. De eerste vischmarkt, die in Vlaanderen vermeld wordt, is die te Ieper in 1127, het jaar waarin graaf Karel de Goede te Brugge door de Erembalden vermoord werd. De kronijkschrijver Walbert van Brugge, die ons het verhaal van dezen moord nagelaten heeft, maakt in zijn uiteenzetting gewag van sommige lieden, die te Ieper, den dag van de terechtstelling van Bertulf, een van de moordenaars van den graaf, op de markt, waar ze visch wilden kopen, samenkwamen. We mogen zelfs aannemen, dat de aanvoer van zeevisch toen reeds tamelijk belangrijk moet geweest zijn, gezien een ander kronijkschrijver beweert, dat de Iepersche visschers hun waar in groote hoeveelheden in de nabijgelegen wateren vingen. De vischmarkt te Gent wordt voor het eerst vermeld in 1191 (« in foro piscium », keure van Mathilde van Portugal), maar we mogen veronderstellen, dat op dat oogenblik de meeste Vlaamsche en wellicht ook de voornaamste Bra-

bantsche en Luiksche steden zulk een markt hadden. Volgens de statuten van de Brugsche hanze, ook nog hanze van Londen genoemd, maakten van deze gilde van handeldrijvende gemeenten, alleen deze steden deel, die een wekelijksche markt bezaten. Dit waren op het einde van de 12de eeuw Brugge, Aardenburg, Oudenburg, Oostburg, Torhout, Ieper, Diksmuide, Veurne, Winnoksbergen, Poperinge, Rijsel, Doornik en Orchies. Dowaaï, Gent en Sint-Omaars hadden hun eigen hanze. Van de hanze van Sint-Omaars maakten deel uit Burburg en Grevelinge, van die van Gent, veel steden van oostelijk Vlaanderen. In ieder van deze « gehanzeerde » steden eischte de plaatselijke koopliedengilde van de handelaars, die niet tot hun hanze behoorden, maar toch de stedelijke markt kwamen opzoeken om er zaken te doen, een toegangsgeld, « hanza » genoemd. Ook de vischhandelaars van de kusthavens ontstaan onder de regeering van Filips van den Elzas (1159-'91), die, uitgezonderd de lieden van Grevelinge, van geen enkele hanze deel uitmaakten, hadden aanvankelijk deze bijdrage te betalen. Toen graaf Filips de burgers van Nieuwpoort, Damme en Biervliet respectievelijk in 1168, 1180 en 1183 vrijstelling van betaling van het zanzegeld, terzelfder tijd als van de betaling van de talrijke grafelijke tollën gansch Vlaanderen door verleende, was dit wellicht in de eerste plaats met het oog op de bevordering van den vischaanvoer en van den vischhandel. De vis-

schers van Nieuwpoort, Damme en Biervliet, en ook deze van Duinkerke, waren voortaan, zoowel in hun eigen haven, als in al de andere van het graafschap, vrijgesteld van de storting van de verschillende door den graaf geheven havengelden en tollën op de vischvangst. De vischhandelaars van deze vier havensteden genoten niet alleen tolvrijdom in zake aankoop van visch, maar waren daarenboven in het binnenland vrijgesteld, zoowel van de door den vorst langs kanalen en wegen geheven tollën, als van de door de gilden geïnde hanzegelden. Alhoewel de heffing van dit laatste recht in het midden van de 13de eeuw in onbruik kwam, bleef de volledige tolvrijdom gansch Vlaanderen door, niettegenstaande menigvuldige betwistingen, tot aan de Fransche revolutie het belangrijkste voorrecht van Nieuwpoort, de voornaamste Vlaamsche visschershaven. Dit privilegie was inderdaad, gezien de bederfbaarheid van de visch, een noodzakelijke voorwaarde voor het snel vervoer van dat product, voor wien elken tolboom tijdverlies beteekende. De vischhandelaars van de steden uit het binnenland waren evenwel in de verschillende kusthavens, bij den aankoop van hun waar, aan de heffing van de grafelijke tollën onderworpen. Slechts enkele gemeenten genoten in de eene of andere haven tolvrijdom, zoo de lieden van Sint-Omaars en van Burburg te Grevelinge, de eersten sedert 1127, de tweeden sedert 1183, de burgers van Veurne te Nieuwpoort sedert 1176 en de

Ieperlingen te Brugge sedert 1160. De oudste tarieven van de tollën door den graaf in de kusthavens geheven zijn deze van Nieuwpoort van 1163 en deze van Damme van 1252. De vergelijking tusschen beide toltarieven is voor de kennis van de toenmalige zeevisscherij en vischaanvoer zeer leerrijk. In het Nieuwpoortsch tarief, welke vervat is de befaamde keure van de IJzerhaven, vinden we haring en makreel belast per duizendtal, zalm, kabeljauw, schelvisch, pladijs en bot per honderdtal, paling per « pisa » en walvischvleesch per portie. Het Damsche tarief, dat eerst in 1252 opgesteld werd, maar feitelijk den toestand uit de eerste helft van de 13de teruggeeft, somt, uitgenomen de kabeljauw, dezelfde zeevisch in nagenoeg dezelfde hoeveelheden op. Het bevat echter ook de taxatie voor riviervisch als barbeel, harder, prik, en elft belast per honderdtal en voor de vischsoorten ingevoerd uit het buitenland als stokvisch, eveneens belast per honderdtal. Het taxeert de kostelijke steur per stuk en het walvischvleesch per ton of per portie. Al deze visch, of ze nu ook versch, gesteurd, gezouten, gedroogd of gerookt op de markt kwam, werd, vooraleer te koop aangeboden en uitgevoerd te worden, geteld en gekeurd, ten einde alle bedorven en minderwaardige waar te weren.

Opvallend is het gebruik op groote schaal tegelijk van zeevisch en van riviervisch. Guillaume Le Breton, de Fransche kroniekschrijver, die in het

begin van de 13de eeuw onze gewesten bezocht, werd door dat feit reeds getroffen. Met recht getuigt hij dat, naast de koopvaardij en den landbouw, de vischvangst tot de voornaamste bestaansmiddelen van de Vlamingen behoorde. De zoetwater- en riviervisch voorzag van oudsher in een niet geringe mate in de groote behoefte aan visch van de kloostergemeenschappen en eerste gemeenten. De meeste verorberde binnenwatervisch was paling, daarnaast werden, volgens een middeleeuwsch glossarium van 1250, in Vlaanderen ook grondel, karper, baars, lamprei en zelfs meerval gegeten. Guillaume Le Breton roemt trouwens de rijkdom aan visch van de rivieren in Vlaanderen. Van de 12de eeuw af was het nochtans de zeevisscherij, dië hoofdzakelijk in de steeds grooter wordende behoefte aan visch, vooral tijdens de vasten, voorzag. De stijgende aanvoer van visch in de kusthavens heeft evenwel op den duur de groeiende vraag naar dat product niet meer kunnen beantwoorden. Het bestaan van een vischvraagstuk in de middeleeuwen komt vooral tot uiting in de bekommernis van de geestelijkheid, vooral van de kloosters, zich op een afdoende wijze tijdens de vasten tegen het tekort aan visch te vrijwaren. De abdijen bezaten over het algemeen van oudsher vischrijke vijvers, hieven tienden op de binnenwatervisscherij of deden soms zelf aan kustvisscherij. Zoo hief de abdij Sint-Pieters van Gent in de 10de en 11de eeuw te Burburg, waar ze bezittingen had, tienden op

de palingvangst en op de vangst van alle andere vischsoorten. Bij dergelijke heffingen voegden talrijke kloosters, van de 12de eeuw af, vischrenten, vooral haringrenten, die, meestal op kosten van den vorst, ieder jaar in natura in een Vlaamsche kusthaven van het Nauw van Kales uitgekeerd werden. Haringrenten worden voor het eerst in groot aantal aangetroffen in Engeland, waar men ze opgesomd vindt in het vermaarde Domesday-book of groot kadaster van het Anglo-Normandisch rijk in 1085 op last van Willem den Veroveraar opgesteld. De oudste in Vlaanderen vermelde haringrente is deze, ten bedrage van één last, die de abdij van Burburg, krachtens een schenking van Robert II van Jerusalem, sedert 1108 te Grevelinge op kosten van den grafelijken tol zou getrokken hebben. Feitelijk vond de haringrente in Vlaanderen eerst ingang van de regeering van Filips van den Elzas af. Deze graaf verleende verschillende dergelijke renten aan vreemde abdijen, o.a. in 1187 één ten bedrage van 2.000 stuks haring aan de abdij O.L.V. van Soissons (graafschap Verman-dois, toen door huwelijk onder bestuur van Filips) en, het jaar daarop, één ten bedrage van twee last aan de vermaarde abdij van Clairvaux in het hertogdom Bourgondië. Deze beide haringrenten waren te Mardijk op kosten van deze gemeente uit te keeren. Volgens zijn rolrekeningen betaalde de graaf van Vlaanderen in het begin van de 14de eeuw (1300-'16) te Grevelinge, van de inkomsten van zijn

haringtol in deze haven, ieder jaar in het totaal de kostprijs van 4 ½ last ten bate van vijf abdijen en één leek. Deze haringrenten bedroegen respectievelijk ½ last voor de abdij te Chocques (van 1221 af), ½ last voor de abdij te Liekes (van 1221 af), 4000 stuks haring voor het vrouwenklooster te Bonehem, 1000 stuks voor het vrouwenklooster te Sainte-Colombe, 2 last of 20.000 stuks (2.000 kilo) voor de reeds genoemde abdij van Clairvaux, die, van 1270 af, haar rente te Grevelinge trok, en 1 last voor den leek Simon Lauwaert, een beruchten Le-liaart. In vergelijking met de 15 last haring, die de graven van Boulogne jaarlijks te Boonen aan 18 kerkelijke inrichtingen en leeken deden uitkeeren, was de bedeeeling bekostigd door den graaf van Vlaanderen nog niet zoo aanzienlijk. Al deze renten werden ieder jaar op het einde van het haringseizoen, hetzij op Sint Maartensdag (11 November), hetzij op Sint-Andriesdag (30 November), uitgekeerd. In sommige gevallen was de geschonken haring reeds verduurzaamd en alsdan meestal gerookt. Enkele abdijen, zooals we gezien hebben, trokken aanzienlijke hoeveelheden visch. Naast de eigenlijke haringrenten, bestonden er ook gewone geldrenten, die dienen moesten om visch te koopen. In Brabant schonk hertog Hendrik I aan de abdijen van Ter Kameren, Hemmerode en Villers respectievelijk in 1225, 1228 en 1231, geldrenten van enkele ponden voor den aankoop van haring te Antwerpen. Veel kloostergemeenschappen, die noch

visch-, noch geldrenten trokken, maar die in een stad gevestigd waren, ontvingen regelmatig, vanwege hun gemeente, een bedeeïing van visch. Aldus de Gentsche Minderbroeders, die in de eerste helft van de 14de eeuw (1327-'44, zie Gentsche stads- en baljuwsrekeningen) ieder jaar 5 à 6 manden versche haring, evenveel vaten gezouten haring (« tonharing », « wit haring ») en somtijds rivier-visch als karper « in de Vasten en in aelmoesenen » kregen. Renten en aalmoezen in visch konden evenwel niet volledig het tekort aan dit voedsel onder de geestelijkheid verhelpen. De bisschop van Doornik, om zich aan gerookte haring voor de vastendagen te bevoorraden, moest in 1190 nog op den deken van Brugge beroep doen. Enkele jaren later blijkt uit een vrijgeleide, door Boudewijn IX van Vlaanderen en Henegouwen aan de abdij van Marchiennes toegestaan (1196), dat dit klooster toen nog regelmatig zijn spijsmeester naar de kust moest sturen om visch te kunnen koopen. De Cisterciënser abdijen in Vlaanderen wisten ten slotte van gravin Johanna van Konstantinopel het voorrecht te verkrijgen te allen tijde bij den aankoop van haring in de Vlaamsche kusthavens van alle beperkingen te worden vrijgesteld, privilege waarop de abdij Ter Duinen zich in 1347 nog diende te beroepen. Dat de aanvoer van visch in Vlaanderen geen gelijken tred met den groei van de bevolking heeft kunnen houden, blijkt vooral uit het tekort aan visch waaronder de groote gemeen-

ten bijna voortdurend te lijden hadden. Zoo zien we reeds op het einde van de 12de eeuw, hoe in sommige groote gemeenten maatregelen moeten worden getroffen om de gevolgen van dat tekort, voornamelijk om het hamsteren van groote hoeveelheden visch, tegen te gaan en een rechtvaardige distributie onder de stadsbevolking te verzekeren. In verschillende belangrijke stadskeuren, die toen werden toegekend, vinden we daarvan een weerklank. In 1191 werd te Gent, krachtens een bijzondere bepaling van de keure, die deze stad bij den dood van Filips van den Elzas van diens weduwe afgedwongen had, ingegaan tegen de misbruiken, vooral tegen de onwettige heffing in natura, waaraan de « preco » of grafelijke gerechtsdienaars zich bij de bewaking van de vischkarren op de Gentsche vischmarkt schuldig maakte. Kort vóór 1200 werd te Luik, door de keure, die prins-bisschop Albert van Cuyck (1194-1200) aan deze stad verleende, de aankoop van haring beperkt tot één last per vischhandelaar; was zijn voorraad op, dan mocht de verkooper een nieuwe hoeveelheid tot een maximum van één last in zijn kelder inslaan. Door dezelfde keure werd bovendien bepaald, dat aan de geestelijken en burgers van de stad, bij den aankoop van versche of gezouten haring en andere visch, prioriteit moest verleend worden. In de 13de en 14de eeuw werd de vischhandel in de groote steden hoe langer hoe meer gereguleerd. Strenge « keuren » werden te Sint-Omaars, Ieper,

Gent, Antwerpen en andere gemeenten door de schepenen uitgevaardigd. Deze hadden inderdaad niet alleen voor een voldoende aanvoer van verse en verduurzaamde zee- en riviervisch te zorgen, maar ook over de hoedanigheid van het aangevoerde product te waken en onverbiddelijk alle bedorven waar te weren. Doordat het handelsverkeer en het vervoer toen voor een groot deel langs de waterwegen geschiedde, hing de bevoorrading van de steden hoofdzakelijk af van de kusthavens waarmede deze laatsten in verbinding stonden. Zoo was Sint-Omaars van oudsher afhankelijk van Grevelinge, waarmede het door de gekanaliseerde Aa verbonden was. Ieper hing door de Ieperlee en den IJzer van Nieuwpoort af. Brugge werd door de Zwinhavens, vooral door Damme bevoorraad, zooals Antwerpen door de havens aan de Honte, waaronder vooral Biervliet, Hugevliet, Westkapelle en Vlissingen. Gent was zoowel afhankelijk van de Honte als van het Zwin, totdat, na 1260, door het graven van de Lieve een rechtstreeksche verbinding met Damme tot stand kwam. De afhankelijkheid van de groote gemeenten tot hun voorhavens komt treffend tot uiting in een geschil, dat tusschen de gemeente Sint-Omaars en graaf Gwijde van Dampierre oprees. Toen in 1270 tusschen Vlaanderen en Engeland moeilijkheden ontstonden en in 1276 de toegang tot dit land aan de Vlamingen ontegenwoordigd werd, brak er voor de Vlaamsche haringvissscherij een moeilijke tijd aan. De aanvoer van

visch, vooral van verse haring, te Grevelinge, blijkt onder de wrijvingen eenigszins te lijden te hebben gehad. Gwijde van Dampierre ging dan ook op zeker oogenblik, na 1276, in deze haven over tot de beperking van den aankoop, het inzouten en den uitvoer van haring tot een maximum van 25.000 stuks ($2\frac{1}{2}$ last of 2.500 kilo) per dag en per kooper. Deze maatregel was vooral gericht tegen de stad Sint-Omaars, die sedert 1127 tol vrijdom te Grevelinge genoot, maar sinds 1212 van Vlaanderen geen deel meer uitmaakte. De handelaars van Sint-Omaars waren de voornaamste afnemers van de door de visschers te Grevelinge aan wal gebrachte verse haring, die ze aldaar ter plaats in groote hoeveelheden deden steuren of zouten, om haar daarna in het binnenland aan den man te brengen. Bedreigd in hun oud voorrecht van handelsvrijheid in Vlaanderen, deden ze dan ook door hun schepenen bij het Parlement van Parijs, het opperste Fransche gerechtshof, een proces tegen Gwijde van Dampierre inspannen. De graaf werd in 1279 door het koninklijk rechtswezen in het ongelijk gesteld en zijn decreet nietig verklaard. Gwijde moest zich, op dat oogenblik, toen hij vanwege den Franschen koning nog andere vernederingen onderging, wel onderwerpen. Hij erkende, waarschijnlijk in 1282, de oude voorrechten van de lieden van Sint-Omaars in Vlaanderen en stond hen toe te Grevelinge, zonder de minste beperking, noch betaling van grafelijke tollén, zooveel haring

te koop en, dag en nacht in te zouten en versch of gezouten uit te voeren, als ze verkozen. Er bleef ons één gegeven bewaard, dat toelaat de hoeveelheid van de te Grevelinge verhandelde haring te schatten. Volgens de grafelijke rolrekening van 1296, bedroeg in dat jaar de pachtsom voor den Grevelingschen haringtol 57 pond en 10 schellingen (Rijksarchief te Gent. Supplément Verboden, 80bis). Indien we aannemen, dat te Grevelinge, zooals in de andere Vlaamsche havens, de tol op de verhandelde haring één denier per 1000 stuks bedroeg, moest deze pachtsom, om gedekt te zijn, tenminste op een totaal van 1.380 last of ongeveer 1.380.000 kilo haring verhaald worden. De gemiddelde jaarlijksche uitvoer van haring moet veel hooger geweest zijn, gezien de kooplui van Sint-Omaars, die geen tolleren te betalen hadden, alleen reeds tijdens het haringseizoen meer dan 2 ½ per dag en per man diervan uitvoeren. Te Nieuwpoort waren de voornaamste afnemers van de aangevoerde visch de Ieperlingen. In 1274 lieten ze zich door gravin Margaretha en haar zoon Gwijde in deze havenstad van de betaling van de aldaar geheven grafelijke tolleren vrijstellen. Voor de afhankelijkheid van Ieper ten opzichte van Nieuwpoort pleit zoowel de inhoud van verschillende handelscontracten, als de overtredingen van Nieuwpoortsche vischhandelaars in de Iepersche hallen. De verplichtingen door burgers van Nieuwpoort, in verschillende behouden gebleven « chirografen » of

handelsovereenkomsten aangegaan, nopens levering van haring en andere visch aan Ieperlingen, betroffen meestal aanzienlijke hoeveelheden. Enkele voorbeelden volstaan om dit aan te toonen : in 1276 een contract nopens levering in twee keeren van 2700 stuks levende paling, in 1282 één betreffende levering van 21.000 stuks haring ($\pm$ 2.100 kilo), in 1284 één aangaande levering van 1 last versche « tijdharing ». In de beide laatste gevallen was de haring tegen Allerheiligen (1 November) te leveren. Dat de Nieuwpoortsche vischhandelaars te Ieper goed vertegenwoordigd waren, blijkt uit de overtredingen waaraan ze zich in deze stad bij den verkoop van hun waar steeds schuldig maakten. Volgens een van de weinig bewaarde rekeningen van de Iepersche vierschaar, waren onder degenen, die in 1280 wegens verkoop van bedorven en afgekeurde visch beboet werden, de Nieuwpoortenaars het talrijkst. Voor de kennis van den vischaanvoer en het vischgebruik te Ieper zijn dan ook de verschillende « keures des poissons », of stedelijke verordeningen op het vischbedrijf, uitgevaardigd in de periode 1289-1307, zeer leerrijk. Ze toonen ons met welke zorg de Iepersche schepenen over de goede kwaliteit van de aangevoerde visch, vooral van de aangevoerde versche en gezouten haring, waakten. Ze leeren ons vooral welke strenge maatregelen er noodig waren om in een tijdperk, dat de zeevisscherij den weerslag van de moeilijkheden met Engeland en Frankrijk gevoelde, een

voldoenden aanvoer te verzekeren. Aldus moest, volgens een verordening van 1307, alle aangevoerde zeevisch op de markt verkocht worden. Van de langs de Ieperlee en de Iepersche banen vervoerde visch moest bovendien ten minste het derde gedeelte in de stad te koop aangeboden worden. Onder de vischsoorten, die in de verschillende Iepersche keuren het voorwerp van de eene of andere maatregel uitmaakten, vinden we in de eerste plaats de haring, die zoowel versch als gezouten in groote hoeveelheden aangevoerd werd, daarna de makreel, de zalm, het meerzwin, de mosselen, de spiering, en riviervis als paling, elft en snoek.

De vischaanvoer blijkt in de eerste helft van de 14de eeuw op haar beurt den weerslag te hebben gevoeld van de politieke en sociale moeilijkheden, waarmede Vlaanderen toen te kampen had. De bezetting van Brugge door de Franschen in 1297 had als gevolg, dat deze stad gedurende vijf jaar (1297-1302) van haar voorhaven Damme afgesneden en waarschijnlijk ook grootendeels van alle aanvoer van zeevisch verstoken bleef. We zien immers hoe na den Guldensporenslag, in 1303, de Brugsche makelaars zich haastten hun oude vrijheden in zake haringhandel door Jan en Gwij, zonen van den graaf, te laten bekrachtigen. Voor den invloed van de oorlogsgebeurtenissen op den vischaanvoer pleit het feit dat in het oorlogsjaar 1302 te Sluis alleen een grooteren toevoer van haring genoteerd werd dan te Blankenberge, Oost-

ende en Duinkerke samen, namelijk 964 last tegenover slechts 420 last. De Vlaamsche visschers blijken inderdaad den weerslag van de politieke verwickelingen in eigen land te hebben ondergaan. Ze namen actief deel aan den strijd tegen Frankrijk, zoowel te Groeninge (1302), als te Kassel (1328). Ze hadden immers ook hun grieven. De rekeningen van de baljuws van Veurne-Ambacht toonen ons hoe te Nieuwpoort en te Lombardsijde in de periode 1305-'13 talrijke personen wegens vechtpartijen of overtredingen beboet werden. Welke de oorzaken van die woelingen waren, is niet geweten. De visschersbevolking schijnt in ieder geval onder de tijdsomstandigheden te hebben geleden. De Nieuwpoortsche haringvisschers verkregen in 1305, dat de tienden, die ze van hun winsten aan hun parochiale geestelijkheid hadden af te staan, verlaagd en dat hun achterstallige tiendeschulden kwijtgescholden werden. Van grooter beteekenis wellicht was het verbod, door graaf Lodewijk van Nevers in 1324 aan de schepenbanken van het Brugsche Vrije opgelegd, tijdens het haringseizoen deelnemers van de haringkampagne bij verstek te vonnissen. Dit was ongetwijfeld de opheffing van een misbruik, waarover de visschers sinds lang te klagen hadden. De ontevredenheid van de visschersbevolking blijkt verder uit het aandeel van de zeelieden van Nieuwpoort en Lombardsijde aan den opstand van de Kerels (1324-'28). De kern van deze beweging bevond zich

overigens in Veurne-Ambacht. Zannekin zelf deed tijdens het oproer meermaals zijn intocht te Nieuwpoort. In den slag bij Kassel (1328) sneuvelden aan zijn zijde veel lieden van Duinkerke, Zuidkote, Nieuwpoort, de Nieuwe IJde, Lombardsijde en andere kustplaatsen. We kennen de namen van zoowat 350 deelnemers, overlevenden en gesneuvelden, uit Nieuwpoort, die bij Kassel streden. Onder die namen komen er verschillende van bekende visschersfamiliën voor. Na de nederlaag bevond de gemeente Nieuwpoort, als gevolg op de onlusten en de zware afstraffing, zich in diepen geldnood. Haar haven verzandde bij gebrek aan zorgen. De Ieperlingen zagen zich verplicht in 1336 bij de uitdieping van de havengeul financieel bij te dragen. In ruil daarvoor wisten ze in de Nieuwpoortsche haven vrijstelling van betaling van de stedelijke tollén te bekomen, met uitzondering evenwel van de tollén, die op de verhandelde haring geheven werden. Voortaan mochten ze tijdens het haringseizoen tot een maximum van 3 last verse haring in ieder visschersboot koopen zonder tollén te moeten betalen; kochten ze meer, dan hadden ze zich te gedragen naar de voorschriften van de Nieuwpoortsche keuren in zake het haringbedrijf. Dit wijst er nog eens op hoe nijpend het vraagstuk van den vischaanvoer te Ieper was. Toen in 1337 tusschen Engeland en Frankrijk de Honderdjarige Oorlog uitbrak, deed zich het tekort aan visch ook te Gent gevoelen. Dat jaar en het volgende werd in

deze stad door de schepenen verordend, dat alle aangevoerde verse haring en andere visch, zodra ze toekwam, terstond op de markt te koop moest aangeboden en geenszins gezouten, noch overgeladen mocht worden. Gelukkig bestond er in het land ook nog een handel in verduurzaamde visch, vooral in Schonensche tonharing en in stokvisch, die door de hanzekooplui geïmporteerd werden. Eerst onder de regeering van Lodewijk van Male zien we, hoe de Vlaamsche zeevisscherij pogingen in het werk stelt om in voldoende mate aan de groote behoefte aan visch te voldoen. Het nieuw leven, dat we aldus van 1350 af in het visschersbedrijf bespeuren, kenmerkt zich niet alleen door de groeiende mededinging met den Duitschen invoerhandel, maar ook door de verplaatsing van het zwaartepunt van het bedrijf van het westelijk naar het midden en oostelijk gedeelte van de Vlaamsche kust. Deze evolutie komt vooral tot uiting in de ontwikkeling van de visschersplaats Hugevliet. Deze ontving in 1355 van graaf Lodewijk het voorrecht een eigen stapel te mogen houden, d.w.z. een plaatselijke haringmarkt te mogen organiseren. Hugevliet en het nabijgelegen Biervliet hadden naderhand, als verblijfplaatsen van Gillis Beuckels, een voornaam aandeel in het ontstaan van de kaakharingindustrie. Ook Nieuwpoort bekwam van Lodewijk van Male bijzondere voordeelen. Het verkreeg in 1364 de toelating jaarlijks op het einde van het haringseizoen, telkenmale van 29 Septem-

ber af, gedurende drie dagen, een vrije jaarmarkt te mogen houden. De Nieuwpoortenaars schijnen bovendien een nieuw vischproduct, gekend onder de naam « vivel » en zijnde een soort versche haring uit de Engelsche wateren, op de markt te hebben gebracht. Dat de aanvoer van haring in het begin van de regeering van graaf Lodewijk werkelijk aanzienlijk was, blijkt uit de groote drukte, die in deze jaren tijdens het haringseizoen binnen de groote sluis te Damme heerschte (1353) en die de gemeente Brugge noopte aldaar de bewaking te verscherpen. Met Nieuwpoort waren de Zwinhavens de voornaamste aanvoerhavens van visch geworden. De grafelijke toltarieven van Damme, die in 1376 opnieuw geformuleerd werden, geven ons een goed denkbeeld van de verscheidenheid van de in het Zwin aangevoerde visch. Zij sommen niet alleen de zeevisch op, die in de verschillende Zwinhavens aan wal gebracht werden, maar ook de ingevoerde waar. Ze vermelden aldus den aanvoer van kabeljauw, rog, schelvisch, haring, makreel, meerzwin, steur, vetvisch en witting en van riviervis als paling en snoek, maar ook den invoer van tonharing en stokvisch. Lodewijk van Male heeft dan ook, na de verovering van Antwerpen (1357), deze havenstad, die meer en meer met Brugge en het Zwin concurreerde, als stapelplaats van visch uitgeschakeld. In 1358 werd inderdaad haar stapelrecht voor visch en zout ingetrokken en aan Mechelen toegekend. Op het einde van

de regeering van Lodewijk van Male deed zich in het land het tekort aan visch weer gevoelen, vooral toen na 1371 de Vlaamsche visschers moeilijkheden in Engeland ondervonden. In 1376 moesten te Gent opnieuw verschillende voorgeboden uitgevaardigd worden om in den nood aan versche haring te voorzien. Het tekort blijkt verder uit den aanzienlijken invoer van het verduurzaamd product door de Duitsche hanza. De Damsche stapel van de tonharing boekte in 1378 een import van 1.626 last of zoowat 19.500 tonnen kaakharing uit Schonen (Denemarken). De onlusten tijdens de laatste jaren van de regeering van Lodewijk van Male hadden eveneens op den vischaanvoer een nadeligen invloed. Nieuwpoort, getrouw aan den graaf, werd immers in 1383, na den slag bij Westrozebeke (1382) en het mislukte beleg van Ieper, door de opstandige Gentenaars en de Engelschen ingenomen en verwoest. Enkele jaren later, met de invoering van het haringkaken, ontstond er in Vlaanderen een nieuwe crisis, die evenwel deze keer een heel ander karakter droeg.

VIII. SCHONENSCHEN EN VLAAMSCHEN KAAKHARING

In Vlaanderen werd in de middeleeuwen reeds zeer vroeg verduurzaamde visch uit het buitenland ingevoerd. Alhoewel we voor de 11de en 12de eeuw

nopens dezen invoer over geen gegevens beschikken, mogen we toch aannemen, dat toen al te Brugge gezouten haring, stokvisch en andere visch uit de Baltische Zee, hetzij door de Vlamingen zelf, hetzij door vreemde, vooral Duitsche kooplui, geïmporteerd werd. In de 13de eeuw blijken het vooral de handelaars van Hamburg te zijn geweest, die haring in de Brugsche voorhaven, Damme, invoerden. We zien inderdaad hoe in 1236 de graaf van Holstein, den tol, dien hij te Hamburg op de naar Vlaanderen uitgevoerde haring hief, van 3 ½ schellingen op 2 schellingen per last bracht. De Skandinavische stokvisch, die vooral uit Noorwegen ingevoerd werd, wordt in Vlaanderen voor het eerst vermeld in het oudste toltarief van Damme, dit van 1252. Deze uit kabeljauw bereide droogvisch werd te Damme door de grafelijke tollenaars per hoeveelheid van 100 stuks getaxeerd (« centum stocvisch, duos denarios »). De voornaamste vangplaats van Skandinavische haring was gelegen aan het zuidwestelijk uiteinde van Zweden, meer bepaald aan den ingang van de Baltische Zee, in de nabijheid van de zuidpunt van het Skandinavisch schiereiland. Daar werd in de 13de en 14de eeuw de voornaamste haringvisserij van de middeleeuwen beoefend, namelijk de Schonensche. De twee groote centra van deze vischvangst waren Skänör (Schonen) en Falsterbo, heden allebei gelegen op korten afstand van Malmö. Dit gedeelte van Zweden, Skanië genoemd, hoorde toen echter

aan Denemarken, hetgeen verklaart waarom de Schonensche haringvisserij een Deensch monopolie was. De Denen hielden zich echter niet met de bereiding en den uitvoer van de haring bezig. Dit lieten ze over aan de kooplui van de Duitsche hanze, vooral aan die van Lübeck, Stettin en andere Baltische havens. Tijdens het haringseizoen, dat van Augustus tot Oktober duurde, bevonden zich de hanzekooplui persoonlijk te Schonen, te Falsterbo of in de kleinere visschersplaats Elbogen, om er in aanzienlijke hoeveelheden de haring in tonnen te laten zouten. Daartoe beschikte elke hanzestad aldaar over een eigen kamp of « vitten ». De fabricatie van Schonensche kaakharing door de hanze bereikte in de 14de eeuw zijn hoogtepunt. Deze Deensche haring was, van de jaren 1300 af, een van de voornaamste handelsartikelen, welke de hanzekooplui in Vlaanderen importeerden. In 1323 werd dan ook door graaf Lodewijk van Nevers, ter gelegenheid van de reorganisatie van den Zwinstapel te Brugge, voor de tonharing een afzonderlijken stapel te Damme opgericht, terwijl Monnikenreede den stapel van de gedroogde visch bewakwam. Voortaan moesten bijna alle koopwaren, waar ze in het Zwin ook ontscheept werden, eerst te Brugge te koop aangeboden worden. Slechts voor enkele producten, waaronder dus de Skandinavische visch, werd uitzondering gemaakt. Deze tegemoetkoming, die blijkbaar ingegeven werd door de bekommernis de ingevoerde verduurzaamde visch

zooveel mogelijk nutteloos oponthoud te besparen, viel evenwel reeds na enkele jaren niet meer in de smaak van de Duitsche hanzekooplui of Oosterlingen, zooals dezen toen genoemd werden. De verplichting te Damme in den stapel te komen had, niettegenstaande alles, voor gevolg dat de Schonensche tonharing soms gedurende verschillende weken opgehouden werd, alvorens doorgelaten te worden, iets waarover vooral fel klaagden deze Oosterlingen, die hun vischproduct slechts ontscheepten om het verder over land in de richting van Keulen te voeren. Zulk oponthoud was inderdaad meestal schadelijk, daar de Deensche kaakharing, bij gebrek aan zorgen, gemakkelijk voor bederf vatbaar was. Deze misnoegdheid droeg dan ook bij tot de eerste breuk tusschen de Duitsche hanze en Brugge in 1358 en tot de daaruit voortvloeiende boycott van deze stad door de Oosterlingen (1358-'60). Toen de hanzekooplui in 1360 hun kantoor opnieuw te Brugge vestigden, verkregen ze er, als prijs voor hun terugkeer, verschillende belangrijke privileges, waaronder de toelating er hun tonharing te mogen verpakken of opnieuw te pekelen. Niettegenstaande ze de volgende jaren nog te klagen hadden, o.a. in 1372 en 1373, over nieuwe tolln op de visch, blijken de Oosterlingen nooit zooveel Schonensche haring als in deze periode te Damme te hebben ingevoerd. De Damsche stapel boekte inderdaad tijdens de vier laatste maanden van 1378, volgens de rekeningen van

den waterbaljuw van het Zwin van dat jaar, een import van 1.626 last of zoowat 19.500 tonnen kaakharing, waarvoor de verschuldigde tolln betaald werden. Het dokument, dat ons deze statistiek aan de hand doet, leert ons terzelfder tijd, dat de overtredingen op het Damsche stapelrecht zeer talrijk waren. Haring werd, vooraleer te Damme in den stapel gekomen te zijn, zonder toelating van den waterbaljuw, van de hanzeschepen op de binnenvaartuigen overgescheept of aan wal gebracht, hetgeen voor de koopers een beboeting voor gevolg had. De rekening van den waterbaljuw toont ons ook, hoe de Schonensche kaakharing te Damme niet alleen door de vischhandelaars van Brugge, maar ook door dezen van Ieper, Roeselare, Komen en andere steden uit het binnenland opgekocht werd. De groote afzet van het Deensch product in Vlaanderen is niet alleen te verklaren door het bestendig tekort aan visch, maar ook door de afwezigheid van een tonharingindustrie in het graafschap. In het Vlaamsche haringbedrijf werd inderdaad niet op dezelfde wijze als in Denemarken te werk gegaan. De Schonensche vischgronden bevonden zich in de onmiddellijke nabijheid van de kust, zoodat de haring aan wal in tonnen kon gezouten worden. In Vlaanderen was dit zoo goed als onmogelijk. De Vlaamsche visschers hadden lange afstanden af te leggen, eer ze op de Britsche haringgronden aankwamen. Ze waren steeds verschillende dagreizen van hun thuishaven verwij-

derd. De haring, die ze in « Noorderover » vingen, werd in Engeland zelf verkocht, niettegenstaande deze soort de beste was om in tonnen te slaan. Slechts de vangsten uit de Vlaamsche Zee en het Nauw van Kales konden versch in Vlaanderen aangevoerd worden. Op welke wijze de Vlamingen feitelijk tot het haringkaken kwamen, blijft nog een geheim. Zeker is het, dat het succes van de Deensche tonharing hen tot nabootsing van de Schonensche industrie moet hebben aangespoord. Er bestonden trouwens rechtstreeksche betrekkingen tusschen Vlaanderen en Scanië. Brugsche handelaars importeerden direct uit Denemarken het vermaarde Schonensch product in Vlaanderen. In 1368 is er zelfs sprake van de « helfte der vitten vor deme slote te Schonor, dar de Vlaminghe plegghen to ligghende », waarmede waarschijnlijk de aanleg- of opslagplaats van de Vlaamsche kooplui te Schonen bedoeld werd. Datzelfde jaar zien we hoe te Lübeck de suppoost van deze hanzestad de lading haring van twee Bruggelingen in beslag nam op grond van het feit, dat de visch, tegen de Hansische voorschriften in, vóór 28 September te Elbogen ingezouten was geworden. Of de Vlamingen in Skanië het voorrecht genoten haring in tonnen te mogen zouten, hebben we evenwel niet kunnen uitmaken. Zeker is het, dat deze toelating in 1369 door de Duitsche hanze aan de Britten (Engelschen, Schotten en Welschen) ontzegd werd. De lieden van Kampen en Harderwijk, twee

visschersplaatsen aan de Zuiderzee, integendeel hiielden zich in de 14de eeuw druk met de haringvisscherij op Schonen bezig. Dit bedrijf nam in Noord-Nederland na 1350 een groote uitbreiding, toen de zeelui van Amsterdam, Enkhuizen, Wieringen en Brielle, allemaal havens gelegen in het graafschap Holland, van koning Albert van Zweden de toelating bekwamen in de Zweedsche wateren te mogen visschen. De voornaamste van deze Noord-Nederlandsche visschersplaatsen was Brielle. Zij behoorde tot de Duitsche hanze en beschikte op het einde van de 14de eeuw over een eigen « vitten » bij Schonen. De techniek in gebruik bij de Deensche vischnijverheid was dus zoowel door de Hollanders, als door de Engelschen en de Vlamingen gekend. Ongetwijfeld zijn de visschers van Holland, Zeeland, Vlaanderen en Engeland min of meer op hetzelfde oogenblik onder invloed van gelijksoortige omstandigheden, meer bepaald van een inzinking van de Duitsche hanze, tot het haringkaken in de Noordzee overgegaan. Of Beuckels, de Vlaamsche visscher van Hugevliet, een van degenen is geweest, die daartoe het initiatief genomen hebben, zooals de traditie het wil, is door gebrek aan gegevens bezwaarlijk uit te maken. Er kan in ieder geval van een Vlaamsche uitvinding van het haringkaken geen spraak zijn. Het ontstaan van een eigen tonharingindustrie in de Nederlanden vereischte in de eerste plaats de bewerking van de visch op zee en niet aan wal, zooals in Scanië. De

pogingen, die in deze richting ondernomen werden, leidden slechts tot een vernieuwing in de techniek en niet tot een eigenlijke uitvinding. Sedert de 13de eeuw zien we de Vlaamsche visschers de in « Noordover » gevangen visch aan boord in manden « steuren » of met zout besprenkelen. Deze « korfharing » kon in Vlaanderen op de markt gebracht worden. Reeds onder de regeering van Lodewijk van Male moeten de Vlamingen er toe gekomen zijn hun haring op zee te « kaken » of te reinigen en in tonnen te pekelen. In 1377 wordt immers in de nieuwe toltarieven, die dat jaar te Sint-Omaars toepasselijk gesteld werden, voor het eerst de Vlaamsche kaakharing opgenomen onder de treffende omschrijving « op zee gereinigde en gezouten visch met behoud van den kop » (« si in estate piscis fuerit ad mare apertus et salsatus, capite non absisco »). Volgens de beschrijvingen uit latere tijden en volgens de hedendaagsche manier van bereiding, gebeurde het kaken onmiddellijk na het ophalen van de netten. De primaire bewerking bestond in het verwijderen van de ingewanden door middel van een snede onder de kieuwen. Daarna werd de visch per lagen in tonnen gelegd of gepakt en met een bijzonder soort zout besprenkeld. Aldus bereid moest de haring een tijd lang in haar eigen bloedpekkel blijven liggen, totdat ze aan land opnieuw gepakt of verpakt werd. Deze in tonnen geslagen visch droeg de naam kaakharing, naar het middeleeuwsch woord « kaak » dat vat

beteekende. De Vlaamsche visschers moeten een eerste maal in de gelegenheid gesteld geweest zijn hun nieuw product op groote schaal te vervaardigen en aan den man te brengen gedurende het tweede boycott van Brugge door de Duitsche hanze, in de periode van 1388 tot 1392. Ook de eerstkomende daarop volgende jaren moet de aanvoer van Schonensche kaakharing te Damme zeer klein geweest zijn, gezien in 1393 de hanzesteden tijdens een te Lübeck gehouden conferentie besloten, wegens de zeerooverij in de Baltische Zee, voorloopig geen schepen meer naar Skanië te sturen. De aanvoer van Vlaamsche kaakharing in het Zwin was in 1395 reeds zoo aanzienlijk geworden, dat de grafelijke tollenaars de tol van 12 « grooten » per last, die ze anders op den verkoop van de aangevoerde Schonensche tonharing hieven, dat jaar wilden heffen op « den last harinx die an Ingheland zide of an Scotland zide ghezouten was », zonder deze evenwel te Damme « ziner te staple » te laten komen. De blokkade van Brugge door de hanze en de fabricatie van kaakharing door de Vlamingen blijken een tekort aan visch, vooral aan verse haring, voor gevolg te hebben gehad. Ten einde daarin te voorzien, eischten de Bruggelingen in 1391 van de gemeente Sluis, dat deze het derde gedeelte van de in haar haven aangevoerde verse haring naar de Reiestad zou zenden, verlangen dat in 1394 ingewilligd moest worden. Toen in 1396 de Oosterlingen opnieuw groote hoeveelheden Scho-

nensche waar importeerden, werd aan het vraagstuk van den vischaanvoer door hertog Filips den Stouten een radicale oplossing gegeven. De vorst verbood in dat jaar meteen de fabricatie, den aanvoer en den verkoop van Vlaamsche kaakharing, gekaakte of gedroogde tijdharing, gedroogde korfharing en zelfs van « vivelu ». Alleen de handel in versche visch bleef toegelaten. Het hertogelijk verbod verwekte aan de kust groote beroering. De gemeente Nieuwpoort meer bepaald stuurde van 18 Juli tot 3 November, dus tijdens het haringseizoen, haar vertegenwoordigers verschillende malen naar de vischambachten te Brugge, Sluis en Duinkerke, naar den Hertogelijken Raad en de Leden van Vlaanderen te Rijsel en zelfs naar Brabant en Frankrijk, telkenmale « omme cause van den Vlaamschen caecharinc ende ghetauwenden coorfharing », maar zonder resultaat. Toch stoorden de visschers, vooral deze van Biervliet en Hugevliet, zich niet aan het verbod en gingen voort met verder « ter zee harinc te doen cacene ». Het is wellicht over deze « fraude », dat de Bruggelingen hetzelfde jaar bij den Raad van den Hertog te Rijsel hun beklag maakten. Stuurman Gillis Beuckels van Hugevliet, die, naar de getuigenis van den zestieneeuwsten kroniekschrijver Marcus van Vaernewijck, het eerst « den tonharynck vynck ende sautte » en in 1397 stierf, kan een van de visschers geweest zijn, die de « ordenanche nieuwelinge gemaakt » overtraden. Het hertogelijk verbod werkte echter de

Hollandsche en Zeeuwsche haringvisserij in de hand. De Fransche kooplui, die de gewoonte aangenomen hadden te Biervliet een lading kaakharing te komen inslaan, gingen zich thans bevoorraden in Zeeland, waar Zeeuwen, Hollanders en Engelschen hun stapel hielden. Op zee kwam het zelfs tot botsingen tusschen Vlaamsche en Hollandsche visschers (1397). De hertog zag zich dan ook verplicht, na een onderzoek nopens de toestanden in het haringbedrijf te hebben ingesteld, in Augustus 1399, bij uitzondering voor dat haringseizoen aan de lieden van Biervliet en Hugevliet het kaken toe te laten. Geheel de kaakharingvoortbrengst kwam echter onder het toezicht van de hertogelijke regering te staan. De gekaakte haring mocht slechts te Biervliet aan wal gebracht worden. De ontscheepte tonnen moesten er, volgens de voorschriften van den baljuw, om wel aan te duiden dat het geen Schonensche haring was, van een teeken, waarschijnlijk een brandmerk, voorzien worden. Per last aangevoerde kaakharing hadden de visschers een tol van één nobel aan de hertogelijke tollenaars te betalen. Het product mocht echter in Vlaanderen zelf noch ingevoerd, noch verkocht worden. Het werd dus alleen opnieuw naar het buitenland uitgevoerd. De handel in versche haring bleef integendeel volkomen vrij. De hertog verlengde de volgende jaren zijn toegeving en breidde ze in 1402 uit tot Nieuwpoort en, naar we vermoeden, ook tot andere visschershavens o.a. tot Oostende en Sluis.

Te Biervliet bleef evenwel de stapel van de Vlaamsche kaakharing gevestigd, zoodat de zeelui hun product slechts in deze haven mochten lossen. Biervliet moet echter veel van zijn beteekenis verloren hebben, toen in 1404 het nabijgelegen Hugevliet tijdens de verschrikkelijke overstroming, die dat jaar de Vlaamsche kust teisterde, door de zee verzwolgen werd. De Nieuwpoortenaars weigerden er van 1406 af, op hun voorrecht van volledigen tol-vrijdom beroep doende, de plaatselijke tollën te betalen en eischten van 1408 af, dat ook hun haven voor den aanvoer van Vlaamsche kaakharing zou geopend worden. Hiermede begon de strijd voor de algeheele opheffing van het in 1396 uitgevaardigde verbod. Het product, dat de visschers te Biervliet losten, mocht inderdaad in Vlaanderen zelf nog altijd niet op de markt gebracht worden. Vijf jaren duurde het vooraleer de Nieuwpoortenaars hun pogingen met succes bekroond zagen. Het blijkt wel, dat het verbod op den handel in Vlaamsche kaakharing in 1413 volledig ingetrokken werd, alhoewel, naar we vermoeden, van dat oogenblik af, in de plaats van Biervliet, Damme als verplichte aanvoerhaven en stapelplaats kwam. Deze kentering in de houding van de regeering vond waarschijnlijk haar verklaring in de groote schaarschte aan Schonensche haring, die na 1410, wegens achterwege blijven van deze visch in de Sont, intrad. In het tekort aan verduurzaamde visch, dat aldus in Vlaanderen ontstond, kon alleen de eigen

productie nu voorzien. Het ontstaan van een Vlaamsch kaakharingbedrijf bracht heel wat veranderingen in den vischhandel teweeg. Het Schonensche product, dat sedert lang vermaard was, ging door voor het beste, het Vlaamsche integendeel aanvankelijk voor een minderwaardig namaaksel, voor « contrefaiten caecharinghe ». Dit had als gevolg, dat men in den handel, vooral in het buitenland, de gewoonte aannam de Schonensche tonharing met de Vlaamsche te mengen, vervalsching die spoedig overal verboden werd. In 1399 vernemen we, dat « les marchans et marchandes de harens a Paris, tant en groz comme en detail, sont coustumiers de vendre leurs harens de Flandre et contrefaiz avec les bons harens de Scone et iceulx mesler les uns avec les autres en leurs barilz, places et vaisseaulz, sans dire... » aux acheteurs d ilceulx lequels sont de Scone et lesquels non ». Reeds in 1397 werd te Utrecht degene gestraft, die « therinc, Engelsch herinc ofte Heylich-lants (Heligoland) herinc mengde onder rechten Scoonschen herinc ». Te Gent verboden de schepenen deze mengeling, zooals blijkt uit de « voorgeboden » van deze stad, in 1406, dus op een tijdstip dat de Vlaamsche kaakharing in Vlaanderen zelf nog niet verkocht mocht worden. Gezien dit laatste product tot 1413 aan den normalen invoer in het land onttrokken bleef, deed het tekort aan visch zich in het begin van de 15de eeuw weer gevoelen. We zien hoe in 1406 en 1407 de ge-

meenten Mons, Kamerijk en Dowaaï hun afgevaardigden naar Oostende stuurden om er de schepenen te verzoeken hen aan visch te willen bevoorraden. Onder invloed van het tekort aan het verse product en de vervalsching van de Schonensche kaakharing, hernam de regeering in 1419, met de troonsbestijging van Filips den Goeden, haar vroegere maatregelen tegenover de Vlaamsche haringvisserij. In Januari 1419 werd te Gent door de schepenen verordend, dat « niement tonharinc en verpacke, noch eenigher Vlaemschen harinc of harinc van eenigher andere naciën ne menghele onder Scoenschen harinc, of menghelinghe van eenigher haringhe doe in eenigher manieren, maer dat men elke nacie van haringhe vercoepe bi hem selven ». In November 1419 werd besloten weer het « nobelgeld » te laten heffen. Enkele maanden later, omstreeks 1 April 1420, verboden de vier Leden van Vlaanderen (Gent, Brugge, Ieper en Brugsche Vrije) opnieuw zoowel het kaken, als den invoer van Vlaamsche, Zeeuwsche en Hollandsche kaakharing onder voorwendsel, dat « de goede liede van den lande van Vlaendren groote quetse, achterdeel ende ghebreke gheat hebben, also wel van den verschen haringhe in de verse harinctiit, als van den haringhe gheheeten viveloe ende andersins in vele manieren, ansien dat vorseid land van Vlaendren ghemeenlic van den verschen haringhe ende viveloe groet voetsel, sustenance ende leeftocht gheploghen heeft te hebbene, ende veel meer

dan van den vorseiden aldus ghecaecten haringhe » Deze maatregel veroorzaakte, zooals gemakkelijk te begrijpen valt, een geweldige opschudding aan de Vlaamsche kust en werd beantwoord door een gezamenlijk protest van de voornaamste Vlaamsche visschershavens. De stadsrekeningen van de kustplaatsen leeren ons dat onderhandelingen gevoerd werden tusschen Nieuwpoort, Duinkerke, Oostende en Ieper met het oog op een tusschenkomst bij de Vier Leden van Vlaanderen. Toch talmde deze verschillende maanden vooraleer in te gaan op het verzoek een dagvaart aan deze kwestie te besteden. Na verschillende verdagingen, greep eindelijk te Gent, omstreeks 1 September, de zitting plaats. Duinkerke, Nieuwpoort, Damme, Biervliet en andere havensteden zonden er hun vertegenwoordigers heen « in notabelen menichte » om er de uitspraak te aanhooren. Het verbod werd ingetrokken en, daar men volop in het haringseizoen was, begonnen de visschers onmiddellijk opnieuw te kaken op groote schaal. Het Vlaamsche haringbedrijf zegevierde na een strijd, die zoowat een kwart eeuws geduurd had. Hiermede begon een nieuwe periode in de geschiedenis van de Vlaamsche zeevisserij : de bloeiperiode van de 15de en 16de eeuw.

SLOTWOORD

Ons onderzoek sluiten we bij de vereeniging van Zeeland en Holland met Vlaanderen af. Van de eerste helft van de 15de eeuw af, valt de geschiedenis van de haringvisserij van deze drie Bourgondische zeeprovinciën grootendeels samen. Dezelfde vorstenhuizen, eerst de Bourgondische heretogen, dan de Habsburgers, regeerden immers over de Nederlanden. De zeevisserij zal er in den loop van 150 jaar aan dezelfde wetgeving onderworpen zijn en dezelfden voor- en achteruitgang kennen. Nu eerst wordt de haringvangst op groote schaal beoefend. De Duitsche Hanze, die voordien Schonensche tonharing in groote hoeveelheden importeerde, voert nu integendeel aanzienlijke ladingen Vlaamsche kaakharing uit naar de landen om de Baltische Zee. Van het midden van de 15de eeuw af, treedt aan de kust in de visscherswereld een tusschenpersoon op, de weerd, die zoowel zorgt voor de uitreeding van de schepen, als voor den verkoop van de kaakharing. Aldus wordt het vennootschap op den achtergrond gedrongen. Terzelfder tijd komt een nieuw scheepstype in gebruik, de haringbuis, stevig en groot, berekend op lange reizen en groote ladingen, maar vooral op het kaken aan boord. Op het einde van de 15de eeuw zijn Nieuwpoort, Oostende en Damme de drie groote uitvoerhavens van Vlaamsche kaakharing geworden, maar er heerscht groote rivaliteit onder hen

en ook tusschen Sluis en Damme en tusschen Nieuwpoort en de kusthavens. De buizen beoefenen voortaan in groep de haringvisserij en beschermen zichzelf door eigen konvooi- of oorlogsschepen. Kaakharing, weerden, buizen en konvooischepen zijn zooveel nieuwigheden, die we in de middeleeuwsche haringvisserij niet aantreffen, zoodat we in het tweede derde van de 15de eeuw in dat bedrijf werkelijk een keerpunt vaststellen. De eenheid van het haringbedrijf van de Nederlanden komt vooral tot uiting onder Karel V. Onder dezen keizer bereikte onze vischvangst feitelijk het hoogtepunt van haar bloei. Karel V deed tientallen plakkatenvoorschriften betreffende de haringvisserij, het kaken en wat er mee in verband stond, reglementen betreffende de mazen van de netten, het ijken van de tonnen, het gebruik van zout en de begeleiding van de haringbuizen door konvooischepen. Over dezen mooien tijd is echter nog bitter weinig geweten. Slechts één historieschrijver hield zich op een wetenschappelijke manier met de geschiedenis van de zeevisserij bezig, Edward Vlietinck. In onze archieven sluimeren nog massa's dokumenten, die ons over de bloeiperiode van Vlaanderens haringvangst een aangrijpend beeld zouden kunnen geven. Het onderzoek van de rijke archieven van de stad Nieuwpoort alleen zou een menschenleven vergen. Feitelijk hebben we bij de troebelen, die in de tweede helft van de 16de eeuw onze gewesten teisterden, een groot gedeelte van onze visschers-

traditie ingeboet. De val van Oostende in 1604 beteekende den dood van de Vlaamsche kaak-industrie. Een groot gedeelte van onze visschersbevolking, zooals Edw. Vlietinck het aantoonde, week naar het Noorden uit. Moet het ons dan verwonderen, dat in Holland na 1600 de haringvisscherij een peil bereikte, dat sedertdien door geen enkele andere natie meer geëvenaard werd? Meer dan 2.000 buizen namen in de jaren 1620 deel aan de beroemde « groote visscherije ». Het jaar 1604 beteekent dan ook een tweede keerpunt in de geschiedenis van onze haringvangst. De periode, die er op volgt is er een van diepe inzinking. De Nieuwpoortenaar J. Filliaert schilderde in een paar werkjes (De Compagnie van Vischvaart te Nieuwpoort 1727-'37, en De laatste Vlaamsche IJslandvaarders, uitgegeven in 1939 en 1940) op treffende wijze de laatste stuiptrekkingen van onze oeroude visscherstraditie. Eerst na 1900, met het gebruik van een nieuw scheepstype, den « treiler », en een nieuw soort net, de « kor », heeft onze zeevisscherij zich aan de tijdsomstandigheden kunnen aanpassen en gaat ze een betere toekomst tegemoet. De oude haringvisscherij wordt echter niet meer beoefend. In de plaats is heden getreden een bedrijvige haringkampagne in het Nauw van Kales in de kustwateren tusschen Oostende en Kaap Gris-Nez. Men vangt er zoogenaamde « scheiharing » van December tot Maart. Deze visch is uitgepaaide haring van de beste hoedanig-

heid. Ze wordt versch, gesteurd of gerookt aan den man gebracht. De vangst ervan is op onze dagen zoo aanzienlijk geworden, dat men gerust mag spreken van een herleving van de Vlaamsche haringvisscherij. Dit is wellicht het begin van een opbeuring na verschillende eeuwen verval.

BIBLIOGRAFIE

ALGEMEENE WERKEN

- R. Van Roosbroeck. Geschiedenis van Vlaanderen (onder leiding van Dr R. Van Roosbroeck). Deelen I en II. Brussel, 1936 en 1937.

WERKEN OVER SPECIALE ONDERWERPEN BRONNENVERZAMELINGEN

HOOFDSTUK I

- Dr H. Van de Weerd en Dr R. De Maeyer. Oude Geschiedenis, in Geschiedenis van Vlaanderen. Uitgave onder leiding van Dr R. Van Roosbroeck. Deel I. Brussel, 1936.
- Dr L. Van der Essen. Vroege Middeleeuwen, in Geschiedenis van Vlaanderen, deel I.
- E. Janssens. Histoire ancienne de la Mer du Nord. Bruxelles, 1943.
- J. De Vries. De Wikingen in de Lage Landen bij de Zee. Haarlem, 1924.
- J. Claerhout. Oortijdsche kustdorpen bij de Panne. Biekerf, 1928.
- C. Jonckheere. L'Origine de la côte de Flandre en le bateau de Bruges. Bruges, 1903.
- J. Dhondt. Het ontstaan van het vorstendom Vlaanderen. Revue belge de Philologie et d'Histoire, t. XXI (1942).
- E. Deseille. Etude sur les origines de la pêche à Boulogne-sur-Mer (932-1550), in : Mémoires de la Société académique de Boulogne-sur-Mer, t. V (1873-'76), p. 73-136.
- R. Degryse. De Vlaamsche walvischvangst in de middeleeuwen. Biekerf, 1940, n° 1.

HOOFDSTUK II

- R. Blanchard. La Flandre. Etude géographique de la plaine flamande en France, Belgique et Hollande. Lille, 1906.
- L. A. Warnkoenig. Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahre 1305. Tübingen, 1835-'42, 3 vol.
- E. Deseille. Histoire de la pêche à Boulogne, depuis ses origines, in : Mémoires de la société académique de Boulogne-sur-Mer, t. III (1868-'70), p. 85-301.
- F. Lennel. Calais au Moyen Age. Des origines au Siècle de 1346. Calais, 1909.
- J. Finot. Inventaire sommaire des archives communales de Gravelines, antérieures à 1790, in : Collection des inventaires sommaires des archives communales antérieures à 1790. Département du Nord.
- R. de Bertrand. Histoire de Mardick et de la Flandre maritime. Dunkerke, 1852.
- Dr L. Lemaire. Histoire de Dunkerque, des origines à 1900. Dunkerque, 1927.
- A. Meynne. Histoire de la ville de Nieuport. Bruges, 1876.
- Dr. L. M. van Werveke. Stad Nieuwpoort. Inventaris van het archief van het oud regime.
- Edw. Vlietinck. Een bladzijde uit de geschiedenis der stad Nieuwpoort. Oostende, 1889.
- Uit de voorgeschiedenis onzer kuststreek. De Ijden van Vlaanderen, van Duinkerke tot Sluis. Kath. VI. Hoogeschooluitbreiding, jaargang XXXV, n° 10. Antwerpen, 1936.
- R. Degryse. Stichting van Lombardsijde. Biekerf, 46° jaar (1940), n° 4, p. 89-92.
- Edw. Vlietinck. Het Oude Oostende. Oostende, 1897.
- E. Van den Bussche. Blankenberghe et son passé historique, in : La Flandre, jaargang 1874-'75.
- C. C. A. Wauters. Over de oude visschersnering van Blankenberghe.
- A. De Smēt. L'origine des ports du Zwin : Damme, Mude, Monikerede, Hoeke et Sluis. In : Etudes d'histoire

- dédiées à la mémoire de Henri Pirenne. Bruxelles, 1937.
- L. Marquet. Histoire de la ville de Damme. Bruges, 1856.
- H. G. Van Grol. De geschiedenis van de oude havens van Vlissingen. Vlissingen, 1931.
- J. Johnen. Philipp von Elzass, Graf von Flandern, in Comm. Roy. d'His., t. LXXIX, 1910.
- L. Gilliodts-Van Severen. Coutumes de la ville et chatellenie de Furnes, t. V : Coutumes de la ville et du port de Nieuport. t. VI : Coutumes de Lombardside, Loo et Poperinghe. Bruxelles, 1896-1902.
- Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées dans le Franc de Bruges (Ardenbourg, Biervliet, Blankenberghe, etc.). Bruxelles, 1890-'93, 6 vol.
- Edw. Vlietinck. Cartulaire d'Ostende (1267-1577). Anvers, 1910.

HOOFDSTUK III

- J. Travis Jenkins. The Herring and the Herring Fisheries. London, 1927.
- J. W. de Caux. The Herring and the Herring Fishery. London, 1881.
- Ch. De Zuttere. Enquête sur la pêche maritime en Belgique. Première partie : Etude économique de la pêche maritime. Bruxelles, 1909.
- L. Verbrugghe. Die belgische Seefischerei, in Handbuch der Seefischerei Nordeuropas, herausgegeben von H. Lübbert und E. Ehrenbaum. Band VII, Heft 3, Stuttgart, 1932.
- J. J. Tesch und J. De Veen. Die Niederländische Seefischerei, in voornoemd Handbuch, Band VII, Heft 2, Stuttgart, 1933.
- H. M. Kyle. Die Seefischerei von Grossbritannien und Irland, in voornoemd Handbuch, Band VI, Heft 1-4, Stuttgart, 1929, 2 vol.
- J. Ruinen. De oudste handelsbetrekkingen van Holland en

- Zeeland met Engeland tot in het laatste kwart der XIVe eeuw. Amsterdam, 1919.
- H. J. Smit. Handel en scheepvaart in het Noordzeegebied gedurende de XIIIe eeuw, in Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, 6e reeks. 's Gravenhage, 1932.
- E. Varenbergh. Histoire des relations diplomatiques entre le comté de Flandre et l'Angleterre au Moyen Age. Bruxelles, 1874.
- G. G. Dept. L'influence anglaise et française dans le comté de Flandre au début du XIIIe siècle. Gand, 1928.
- E. Van Bruyssel. Histoire du commerce et de la marine en Belgique. Bruxelles, 1861-'65, 3 vol.
- A. Beaujon. Overzicht der geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisserijen. Leiden, 1885.
- Noël. Histoire générale des pêche anciennes et modernes. Slechts eerste deel verschenen.
- J. A. Rust. De haringvisserij op de Hollandsche en Zeeuwsche kusten in de 12e eeuw, in Nederland's Geschiedenis en Volksleven, door J. Van Lennep, W. Moll en J. Ter Gouw, deel I, p. 83, n° XIX. Leiden, 1880, 2 vol.
- R. Degryse. Vlaanderens Haringvisserij in de Middeleeuwen, in Handelingen van de Société d'Emulation de Bruges, ter perse.
- H. Malo. Les corsaires dunkerquois et Jean Bart. Des origines à 1702. Paris, 1912-'13, 2 vol.
- H. Van Werveke. Brugge en Antwerpen. Acht eeuwen Vlaamsche handel. Gent, 1941.
- F. Funck-Brentano. Philippe le Bel en Flandre. Paris, 1897.
- B. Häpke. Brügge's Entwicklung zum mittelalterlichen Weltmarkt. Berlin, 1908.
- H. J. Smit. Bronnen tot de geschiedenis van den handel met Engeland, Schotland en Ierland, deel I (1150-1435). 's Gravenhage, 1928.

- Calendar of Patent Rolls, Edward I, 1292-1301.
 Calendar of Close Rolls, Edward II, 1307-'11. Edward III, 1364-'68.
 Th. de Limburg-Stirum. Codex diplomaticus Flandriae (1296-1327). Bruges, 1879-'89, 2 vol.
 Thomas Rymer and Robert Sanderson. Foedera. conventiones, literas... inter reges Angliae et alios quodvis imperatores, reges... Editio tertia.
 A. Wauters. Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique (tot 1350). Bruxelles, van 1866 af, 13 vol. Comm. Roy. d'His.
 L. Gilliodts-Van Severen. Cartulaire de l'ancienne estaple de Bruges. Bruges, 1904-'06, 4 vol.
 — Inventaire des archives de la ville de Bruges (1288-1497). Bruges 1871-'78, 7 vol. Table analytique par Ed. Gaillard, 1885. Glossaire flamand door den zelfden, 1882.

HOOFDSTUK IV

- M. J. Chavanon. Essai sur le mouvement du port de Calais de 1300 à 1346. Bulletin de Géographie historique et descriptive, t. XVI, anno 1901, p. 120-169.
 Dufaitelle. Le port de Calais au XIVe siècle, in Mém. soc. agr. de Calais, 1839-1840, p. 354.
 F. Lennel. Calais au Moyen Age. Des Origines au Siècle de 1346. Calais, 1909.
 G. G. Dept De oudste rekening van Oostende (1403-'04), in : Handelingen van de Société d'Emulation van Brugge, t. LXXV (1932), p. 180-217.

HOOFDSTUKKEN V en VI

- Van de Putte. La pêche du hareng sur les côtes de Flandre au moyen age, in Annales de la Société d'Emulation de Bruges, 2e série, t. III.

- A. Wauters. Les libertés communales. Bruxelles, 1878, 2 vol. Preuves, Bruxelles, 1869.
 P. Heinderycx. Jaerboeken van Veurne en Veurne Ambacht. Uitgave Ronsse. Veurne, 1835, 4 vol.
 R. Degryse. Boudewijn van Nieuwpoort. Biekorf, 1938, n° 12. Bulletin de la Commission royale d'Histoire. Serie IV, tome X, p. 51 (voor de abdij O. L. V. van Capelle).
 D. Haigheré et O. Bled. Les Chartes de Saint-Bertin, d'après le grand cartulaire de dom Dewitte (648-1779). Saint-Omer, 1886-'99, 9 vol.
 J. De Coussemaker. Un cartulaire de l'abbaye de Notre Dame de Bourbourg (1107-1793). Lille, 1882-'91, 3 vol.
 A. Pruvost. Chronique et cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winnoc (XIIe-XVIIIe s.). Bruges, 1875-'78, 2 vol.
 F. Van de Putte. Chronicon et cartularium abbatiae S. Nicolai Furnensis (1180-1354). Bruges, 1849.
 C. L. Carton. Cronica abbatum monasterii de Dunis, door Ad. De Budt (met een codex diplomaticus van 1128 tot 1481). Brugis, 1839 en 1864-'67, 3 vol.
 C. L. Carton et F. Van de Putte. Chronique de l'abbaye de Ter Doest (met cartularium). Brugis, 1845.
 Miraeus-Foppens. Auberti Miraei opera diplomatica. Lovanii et Bruxellis, 1723-'48, 4 vol. Deel III, p. 79.

HOOFDSTUK VII

- F. Baudet. De maaltijd en de keuken in de middeleeuwen. Leiden, 1904.
 W. Unger. De levensmiddelenvoorziening van de Hollandse steden in de middeleeuwen. Amsterdam, 1916.
 Le Grand d'Aussy. Histoire de la vie privée des François. Paris, 1815, 3 vol.
 A. Giry. Histoire de la ville de Saint-Omer et de ses institutions jusqu'au XIVe siècle. Paris, 1877.
 Fl. Prims. Geschiedenis van Antwerpen. Brussel, van 1927 af.
 L. Warnkoenig - A. Geldhof. Histoire de la Flandre et de

ses institutions jusqu'à l'année 1305. Bruxelles, 1835-'64, 5 vol. Zie onder Ypres.

R. Degryse. Vlaanderens haringvisserij in de middeleeuwen. Op cit. Daarin voetnota's en bibliografie.

Guiman. Cartulaire de l'abbaye de Saint-Vaast d'Arras (-1192). Edition Van Drival. Arras, 1875.

N. De Pauw. De voorgeboden der stad Gent in de XIVe eeuw (1337-'82). Gent, 1885.

J. De Smet. Les Keures inédites du plus ancien livre de keures d'Ypres, in Bull. comm. roy. d'hist., t. XCIV, 1930, p. 404-408.

G. Des Marez. Le droit privé à Ypres au XIIIe siècle, in Bull. des anciennes lois et ordonnances de Belgique, t. XII, 1927.

— La lettre de foire au XIIIe siècle. Etude sur les origines des papiers de crédit. Bruxelles, 1900.

L. Gilliodts-Van Severen. Cartulaire de l'ancienne estaple de Bruges, op. cit.

— Inventaire des archives de la ville de Bruges (1288-1497), op. cit.

J. H. Van Dale. Reglement voor de scheepvaart en de heffing der tollén op het Zwijn van den jare 1252, in Bijdragen tot de Oudheidkunde en de Geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch Vlaanderen, uitgegeven door H. Q. Janssen en J. H. Van Dale. Middelburg, 1856-'63.

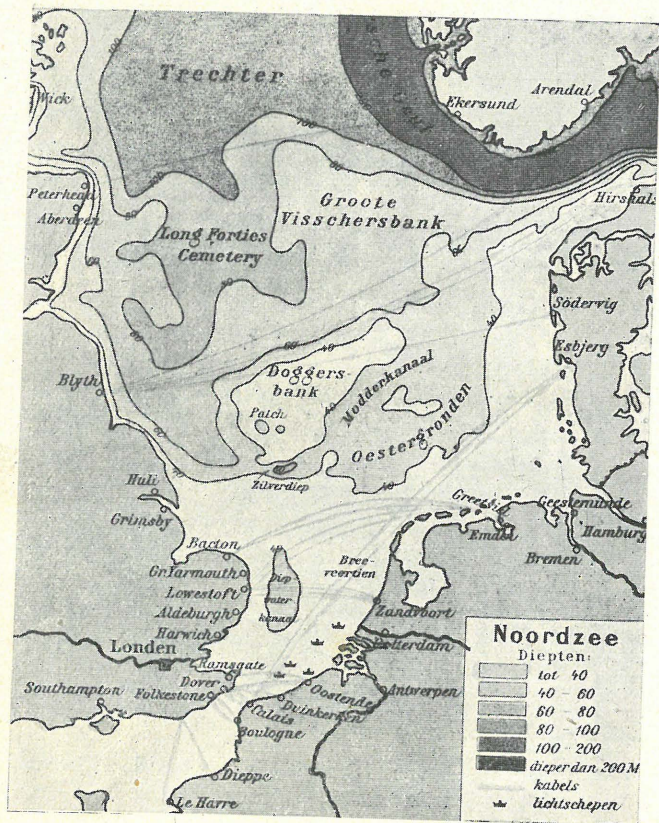
H. Pirenne. Le soulèvement de la Flandre maritime en 1323-'28. Documents inédits. Bruxelles, 1900.

HOOFDSTUK VIII

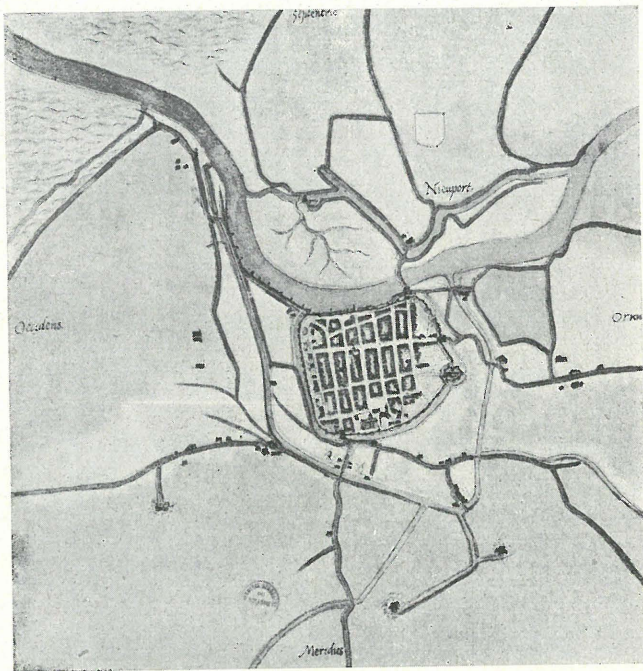
R. Degryse. Oorsprong van het haringkaken in Vlaanderen. Nederlandsche Historiebladen, 1ste jaargang, n° 2 (April 1938), p. 201-219. Zie daarin voetnota's en bibliografie.

INHOUDSTAFEL

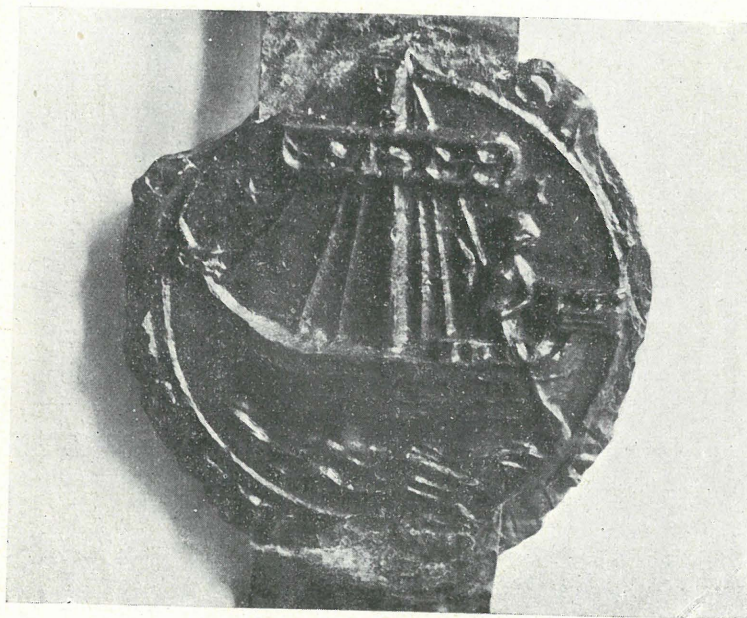
EEN WOORD VOORAF	blz. 5
I. DE OUDSTE TIJDEN	6
II. ONTSTAAN VAN DE VLAAMSCHESCHERSPLAATSEN	14
III. DE HARINGVISSCHERIJ IN DE NOORDZEE	25
IV. DE KALESIAANSCHES HARINGVISSCHERIJ	51
V. VAARTUIGEN, BEMANNINGEN EN NETTEN IN DE HARINGVISSCHERIJ	58
VI. DE KERK EN DE HARINGVISSCHERIJ ...	63
VII. HARINGAANVOER EN HARINGGEBRUIK	70
VIII. SCHONENSCHES EN VLAAMSCHES KAAKHARING	91
SLOTWOORD	106
BIBLIOGRAFIE	110
INHOUDSTAFEL	117

1. — Kaart van de Noordzee
(getrokken uit « Algem. Atlas voor België » door J. Ver-
schueren, S. J.; Dr H. Balieus en L. Heylen).

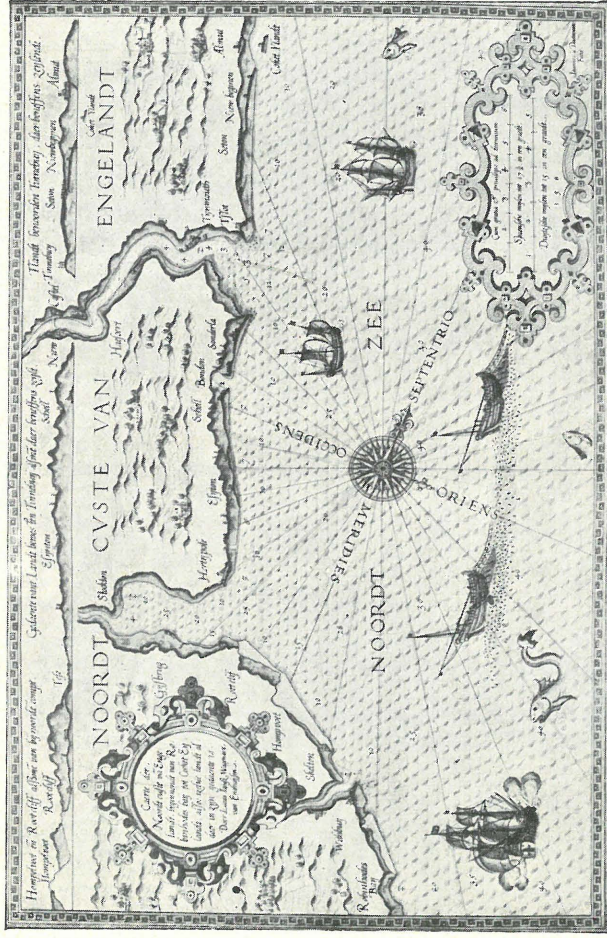
2. — Plattegrond van de stad Nieuwpoort door J. van Deventer ($\pm$ 1550).

3. — Vergrooïing van het zegel van de stad Nieuwpoort (Stadsarchief te Nieuwpoort, charter n° 34, document van 1399). — Voorzijde : schip in klinkboord met midscheeps een mast met enkele ra, riem aan stuurboordzijde (op ill. aan bakboordzijde) en achterkasteel.

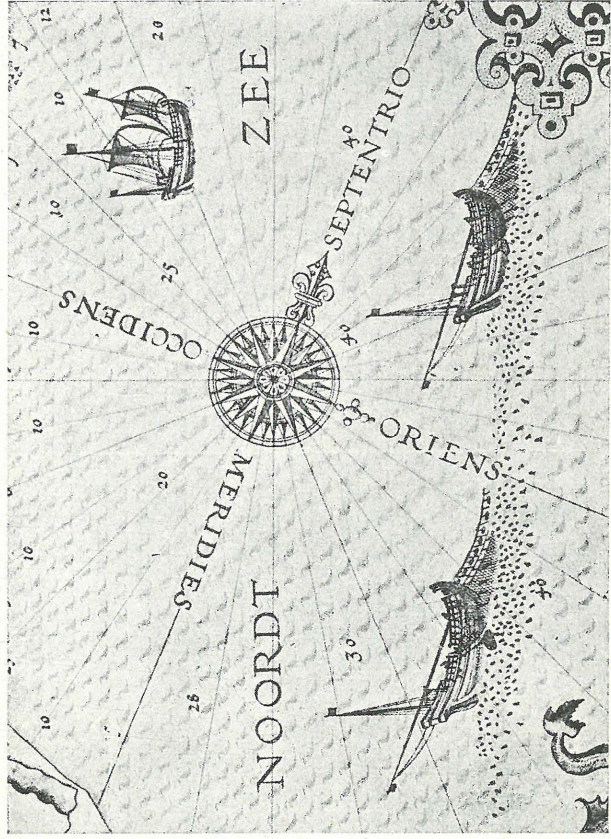

4. — Vergrooting van het zegel van de stad Nieuwpoort (ibidem). Achterzijde : twee vastgehaakte visschen. Daaronder als tekst : « + contra s(igillum) ville Noviportus ».

5. — Haringbuizen op de Doggersbank.

(Uit : Aurigarius' « Speculum Marini » (1585) Kon. Bibl. te Brussel, n° V. A. 14.383)

6. — Haringbuizen op de Doggersbank. Detail. (idem ; ibidem).

